

SORSKÉRDÉSEK

Süllyedő szigetek

A Kárpát-medence magyar szórványairól

A Kárpát-medence süllyedő szigetei a szórványok. Szigetek, melyeket egyre nyaldos, majd elnyel a tenger. Foltok az óceánra növekvő tengerben. Elmúlás-foltok, bolygó-bolyongó embersorsok szigetei, egy „hajdan erős nemzet” maradék-foltjai. Otthon-foltok, lélek foltok, a mi hajdani ottlétünk víz alá süllyedő emlékei. Eltűnőben levő tanúink a nagy-nagy idegenségben. Ahol elidegenedik a táj, elidegenednek az arcok, s idegenedik el a szó. Gyermekéj játszanak itt is a porban, a fák hűvösében, vizek folydogálnak itt is a kapuk előtt, a kertek végében, apró kis hidak ívelnek át itt is a sáncok fölött. Ismerősek az udvarok is. Elöl tölteses vagy tornácos-fundamentumos ház, rendszerint meredeken, keskenyebb végével nézőn-tekintőn az utcára, szemben vele egy kisebb épület, a nyári konyha, a kettő között a hátrafele nyújtózzkodó udvar, oldalt tyúkókkal, kukoricát tartó görékkal. Aztán lezárják a telket a hatalmas csűrök, s velük egybeépülve, vagy különállón: az istállók. A hajdan kopárföldű, az élet lüktetéséről tanúskodó udvarokat belepi a csend füve, melyben még csirkék, tyúkok legelésznek, szürke föld-foltokat kaparászva a tenyészet zöld birodalmaiban. A csűr mögött veteményes kert. Kert muroknak, hagymának, salátának, karalábénak, zellernek és petrezselyemnek. Paprikának és paradicsomnak. Kert babbal és borsóval, egy kevés krumplival – hogy mielőtt a végső betakarodás elkezdődne, legyen új burgonya az asztalokra –, legyen párolgó illatú leves a tányérokban, legyen friss erő az elmenő vagy induló életekben. Néhol a marhák is ott bögnék, mint hajdan, amikor még jobban lüktetett itt az élet. A szekerek is ott vannak a színek alatt, a csűrök gádorjában. Vagy – modern kor, modern élet – traktorok is állnak itt-ott az udvarokon. Néhol még friss illatot is hordoz, lenget a szél, az élet illatát, a tavasz illatát. Ez az illat lengi be az EGÉSZET! A falut, a falvakat, a napfény-hintette utcájú városokat, ahol zajlik, lüktet a lét, emberek jönnek-mennek, szembebólintanak, lassítanak majd gyorsítanak, s ki-ki megy tovább a maga útján. Emberek élnek itt az életüket, élnek be a tájat, lakják az új arcot öltött otthonokat. Emberek, barátaink, ismerőseink, szomszédaink, jótevőink, és van úgy is: ellenségeink. Emberek, sírók és nevetők, kérők és adók. De: mások. „Más nép, másfajta raj. Másként ejtik a szót, Fejükön másképp tapad a haj”. Vagy: „Idegenyek, idegenyek, / Be megettetek ingemet. / Idegenyek jók nem rosszak, / Met szemembe szépen szólnak. / Met szemembe szépen szólnak.” És más a szó az ajkukon. Ha gyermekkiáltás tör át a levegőn – mert az egyre kevesebb mindenütt, ritkul már a jövővényeknél is – az így hangzik, hogy: mama, matyuska vagy Mutter! És az, hogy: édesanyám, csak alig, vagy már nem is hallatszik. Mert azokon a portákon, ahol hallatszatlan, öregek élnek. Öregek, asszonyok meghajlott derékkel, férfiak botra támaszkodón. S amikor kiállnak a kapuba és szemlélik a tájat, melyben ott ködlük az ő édesanyjuk, édesapjuk arca is, legfennebb azt sóhajtyák: be más volt akkor! Be más volt akkor, amikor még csikorgó kerekű szekerek verték fel az utak porát. Amikor még megszokott mederben zajlott itt a mindennapi élet. Amikor még . Amikor még. Mert: egy folyamat testesedik meg bennük. Egy folyamat, mely elmenésre szólít. Egy folyamat, melynek volt kezdete és van vége. És: Ók a vég! A pillanatnyi vég! És van, ahol már ők a végső vég! Társaik az emlékezésben, emlékeztetésben a templomok. Sokszor hatalmasak, ijesztően nagyok ahhoz mérten, hogy ők milyen kevesen vannak. A gyéren beült templomok. Vagy a már be sem ült templomok. A kiüresedett-tek, élmúltak. Vagy: a féloldalasak. Mert olyan is van, féloldalas, félszárnyú, szegett szárnyú templom. Például sok felvidéki településen csak egyik padosorát ülik be a megfogyatkozott, megcsappant számú hívők a falu kálvinista istenházának. A másik padosor mindig üres. Az a rész az elmenteké. Az elüldözöttéké, erőszakkal kitelepítettéké. Akik már csak emlékeikben élnek itt. S akiknek már csak az emlékeik szállnak ide. Figyelmeztetőn, hogy nem egészen természetes volt ez a folyamat, melynek ők itt a szomorú túlélői, szenvedői. Nem „maguktól” alakultak így a dolgok. Oltszakadón a XII. században emelt román kori templom kertjében egy fekete márványoszlop is figyelmeztet erre. Vagy az egykori fejedelmi város, Gyulafehérvár közelében, Magyarigénben is. Márványoszlopok teleírva nevekkel. Néhai emberek nevével, akik itt éltek, akik itt dicsérték valamikor az Urat, itt énekeltek és imádkoztak, és akiknek nem családi sírdombok alatt nyugszanak földi porhüvelyek. És haláluk sem volt természetes. Büntelenül

haltak meg, az oktalan erőszak áldozataiként. És: az ő haláluk is felelet arra, hogy miért ürültek ki a templomban a széksorok. És hogy miért kongnak a falak, miért némultak, némulnak el a harangok annyifelé. S hogy miért sziget a sziget, s miért süllyed, miért merül el az idegenek tengerében.

Vízmosott partú szigetek, vergődő bolygók, zátonyokra futott hajók, lélekvesztő csónakok a tenger hullámzásában. Köznapi szóval: szórványok. S még van élet, életek kapaszkodnak itt, életek felénk tekintő arccal, várakozón, reménykedően, visszatekintő mosolygással. Szórványmagyarok. Mintegy másfélmillió ember. Másfélmillió nemzettársunk.

Idegenek közt

Itt születünk, itt szoktunk meg. Nem úgy van, mint nagy magyar faluban. Itt vegyes minden. Úgy szoktuk meg, nem volt, hogy külön legyenek a magyarok, s külön a románok. Együtt voltunk mind! (Csonkáné Székely Berta, Légen/E/)*

Mind román itt a környékben. Van pár falu, van Szava, van Pete, ott tiszta románság, még egy magyar sincsen. Van Ambus, Mureseni, úgy mondják mostan, ott tiszta román falu. Szaván van 9 család magyar. Mind idetart a községhez. Kilenc család, templomba járnak öten-hatan. Voltam ott a pappal sokszor, mikor presbiter voltam. Beszéltek mind... Anyámnak a testvére Szavába volt, ott lakott Szavában. Mentem oda hozzájuk gyermekkoromban, két-három napig. Csak egy gyermeke volt ott, az is meghalt az idén. S akik maradtak ott, a bátyáim gyermekei, azok már elkorcsosodtak. A fiú vett román leányt, a leány ment román fiúhoz. Vagy két család van, amelyik rendes család. A kurátor, s még egy. Más irány, Pete, Ambuda – tiszta román faluk – s akkor be Szavába... Még volna egy falu. Baát. Ott sincs magyar egyáltalán. Csak Szavában vannak még páran. Fodor, a kurátor, túl van a hatvan éven az is. A felesége tőlünk való. (Menyhárt Mihály, 1924. Magyarpalatka/E/)

Nálunk románság van mind. Ha vettem volna román feleséget, kellett volna beszéljek csak románul. Én mikor kicsi voltam, tudtam nagyon jól magyarul, lehet mondani, nem is tudtam románul. Azután nőtem, jött a háború, nem volt szabad beszélni, sokat felejtettem. (Szakács János, Gyeke/E/)

Nehezen találtuk meg a magyarságunkat. Ezek nem valami jó emberek itt a faluban. Hány-szor mondják: duceti in Ugaria! Menjetek Magyarországra. De már itt csináltunk házat. A cukorgyárban dolgoztam, osztán idejöttem... Egy kicsit nehéz magyarnak lenni itt. Kicsit felhányják, hogy miért vagy az, ami vagy. (Szabó Árpád, Gezse /E/)

Hogy sorvadunk? Hát istenem, uram, változik a társadalom, változik az élet. Ezek az óriási házak épülnek, itt laknak emberek, hát nem lehet, hogy én most ne beszéljek evvel, ne beszéljek avval, s akkor az állások is, a szülők, végtére... Kollégákkal... És szerbil ment minden, hát az már automatikusan vele megy. (Kozma Enikő, Nagybecskerek /V/)

Ők magyar iskolába nem jártak egyáltalán, óvodába is románba jártak, mi tanítottuk meg írni, olvasni. Most már elég szépen beszélnek. De tiszta magyar körzetben észrevevődik, hogy nem beszélnek azon a fokon a magyar nyelvet. A leányka Gyulafehérváron van, a fiú Medgyesen. Az egész egyetemen ő magyar, és még van egy. Ők dupla keserűséggel érzik a magyarságukat. A magyar környezetben le vannak nézve, mert nem tudnak igazán jól magyarul. A románoknál fordítva, ott meg azért nem szeretik őket, hogy magyarok. (Zöld Jánosné Szép Gizella, Kissármás/E/)

Még az 50-es években, a 60-as évek elején Zólyomban és Besztercebányán tartott édesapám református istentiszteletet. Már kisszámúak voltak a gyülekezetek. Amíg 2-3 ember volt, addig ez tartott. Északabbi városokból is voltak magyar lakosok. Eleve kevesen voltak ezekben a városokban. A német ajkú „hungarusok”, kiket nem telepítettek ki, mert a németek közül is nagyon sokat kitelepítettek, azok fokozatosan asszimilálódtak. Gyorsabban, mint a magyarok. (Böszörményi István, Losonc/F/)

Én Zsolnán voltam katona. Akkor ott még sokan beszéltek magyarul, vasutaknál csak magyarok dolgoztak, a vasutas magyar volt, a hivatalnokok magyarok voltak. Ezeknek a leszámazottai beszéltek magyarul. De ez azóta elsorvadt. Úgy volt Besztercebányán, Selmecebányán. A hivatalnokok magyarok voltak, államfordulat után még beszélték a magyar nyelvet, de mindig kevesebben, mindig kevesebben. A hivatalokból kiszorultak, eltűntek a magyarok. Mára nem hallani magyar szót arrafelé sehol. (Csető Dávid, Garamszentgyörgy/F/)

* E = Erdély, F = Felvidék, H = Horvátország, K = Kárpátalja, Ó = Órvidék, Sl = Szlovénia, V = Vajdaság

A szomszéd falukban? Forróban nincs magyar egyáltalán, az tiszta román falu. Sülében is vannak magyarok. Kevés, vagy hat vagy nyolc család. Hariiban összevissza 15 család, de fiatalabbak kevesen. Hari szomszédos a vásárhelyi megyével. Itt van Káptalan, melyik szomszédos, ott tiszta románság van. Akkor Csúcs, Koppánd. Ez a kettő, ahol még vannak magyarok. (Fekete Józsefné Szász Rebeka, Hari/E/)

A többszomszédokban mindenképpen nagyobbak az esélyek a fennmaradásra. Horvátországi szlovák nyelvű magyarság mindig lesz valamennyi, de elkerülhetetlenül nagy az asszimiláció. A magyarok demográfiai helyzete a háború előttihez mérten drasztikus. (Ranogajecné Komor Mária, Zággráb/H/)

Amikor a mostani szlovák tudósok arról beszélnek, hogy folyt itt a magyarosítás, csak úgy beszélnek. Én egyetlen egy községet sem ismerek, amelyek elmagyarosodott volna. Én csak olyan községeket ismerek, amelyek elszlovákosodtak. De ezt konkrétan ismerem, ezt biztosan tudom, tudom bizonyítani is. De hogy elmagyarosodott volna egy is, arról én nem tudok. Az nincs sehohol. Hogy valamikor ezer évvel ezelőtt? De akkor még nem volt szlovákság sem. A múlt évszázadig senki nem tudott arról, hogy van szlovák nemzet. Szlovákiát Massaryk fedezte fel. Addig a világ nem tudott arról, hogy van Szlovénia. Szlovákia. (Kostyánszky Dániel, Beszter/F/)

Itt a mi vidékünkön kevesen voltak, néhány magyar község volt, Alsóór, Felsőór, Sziget, Pula. Mik arra fele keveset voltak. Szombathely csaknem lépésre volt. Osztán Németújvárra. S közel volt Stájerországban Hartperin. Az is egy kereskedelmi város volt, gyára volt, sok anyagot hordtunk onnan, nem is volt messzi, 18 km. Amikor gyermekek voltak, Felsőór 80%-ban magyar volt. Az evangélikusok azok németek voltak. Osztán vegyes házasságok is kerültek. Abban az időben a katolikuság volt, akkor a reformátusság, s az ágostoni evangélikusok. (Fülöp Lajos, Felsőór/Ő/)

Nyitrán 2 % magyar van, tiszta szlovák városnak is vehető. Nyitragerencsér magyar falu ugyan, de nincs más iskolája. Ugyanez van Csitáron is, amelyik szintén magyar falu, ha csak a népdalainkra megyünk vissza. Aztán Pográny, Zsére, Kolony. Ott többen vagyunk. Gimesen a lakosság 50%-a szlovák nemzetiségűnek vallja magát. Néder és Gimeskosztolány ezek tiszta szlovák faluk, s a kettő határán ott található Bars, amely magyar falu ugyan a lakosságát tekintve, de a lakosság átlagéletkora lassan nyugdíjkorhatár. Nagyon kevés a fiatal, azok városokba költöznek, ahol másképpen kezdődik az asszimiláció. Égerszeg és Vicsápatájin az öregeken kívül senki nem beszél magyarul (Földessy László, Zsére/F/)

Sajkás vidéke kompakt szlávok. Még vannak kis szigetecskék, de már nem a legifjabbaknál, hanem a közép is idősebb nemzedéknél. Kolyón is vannak magyarok, de már könnyebben megy neki a szerb mint a magyar. Tanító kartárs is volt, nehezen szólal meg magyarul, mert szerb tanítóképzőt végzett, de hát magyar, János és nehezen beszél. Akkor Sajkás, lassan-lassan azért elszívárognak. Lok vegyes volt, azt hiszem már csak nyelvápolás van. Titelen is csak nyelvápolás. Akkor Sajkásról többen átjöttek ide. Lukácsék sajkásiak. Kátyon is vannak. Még ezelőtt 8-10 évvel még volt ott alsó tagozat, de már nincs. Felső tagozat már 53-ban sem volt. Mi Kátyon voltunk tanítók, 54 gyereket tanítottunk az 52/53-as tanévben. Kovlyonon ott már nem volt, Sajkás már nem volt. Titelen volt, akkor még volt magyar tagozat. Most már nincs ott sem. (Milánovics Tibor, Budiszava/V/)

Asszonynepe. Egy lélek van vagy kettő. Román iskola sincs. Ezek a mezőségi jellegű települések, amelyek el vannak vágva a világtól, nincs útjuk, elmentek a fiatalok, az öregek meghaltak. Az állami adminisztráció mindinkább kivonult ezekből falvakból. Központosítottak, hét-nyolc falu tartozik egy tanácshoz. Egy-két gyerek. A magyarság számára elveszett. Vadverem. Szorgalmas nép rakja. A fiatalok nincs hova menjenek. Ezek a félreeső, elzárt tájakon a gyülekezettek fokozatosan meg fognak szűnni. Elveszít, amit megtanult. Az emlékek maradt. Aztán ott van Magyarigen. Gáld. Egy félkör. Ebben a félkörben van. Rossz állapotban volt a hatvanas évek derekán, s mikor az állam adott a templomokra pénzt, templomot helyreállították. Szentbenedek. Sárdon is van még vagy 15 lélek. Lehet beszélni ott az öreg tanító bácsival, gondnokkal, öregember. Egy-két család van ott még fiatalabb, papírforma szerint, gyakorlatilag bent élnek Gyulafehérváron. A többi községben esetleg véletlenül van még egy-két magyar. Kapud kisközség, lassan elcigányosodik, a románok-magyarok kihálnak belőle. (Örvösi István, Tövis/E/)

Az enyészet birodalmai

Falvak, falvak, falvak. És városok! A magyar-pusztulás színhelyei. Elnyelő föld, szétterpeszkedő, hatalmas magyar temető. Mindenütt más, és mindenütt ugyanaz. A magyar etnikum szívóódik fel, tűnik el a tengerben. A szórványok tengere nyeli el a magyarságot. Elnyeli, magába szívja. S nem marad más, csak az emlékeink. Aztán egy idő után azok sem. Az utókor általában nem hálás a múltnak. Az utódok, a mások elfelejtik a régieket. Az eltűnöket. Elfelejtik. Ezzel is kövezik az enyészet útjait.

A falum szórvány. Ketté van vágva, a másik, Bocskó, román oldalon van. Egy falu, de két részben maradt, két országba szakadt. Az I. világháborúig, míg a magyarok itt voltak, egyben volt. Még az I. osztályt ott jártam, a túlsó oldalon magyar iskola volt Románbocskón. Ottan jóformán egy román család sem volt, ruszin család egy volt, annak az apja ezen a cseh oldalon lakott, ott házat vett. Mind magyarok voltak ott, ezek a granicsár (határőr) románok jártak a határon, innen pedig a csehek. Az anyámék is úgy voltak. Aztán mindig átmentünk cseh oldalra, lehetett akkor járni keresztül mindennap. Ott jártam magyar iskolába, első osztályba. Apám meghalt korán, jobb volt azon az oldalon a megélhetés. Ezen az oldalon nem nagy forgalom volt. Nem volt ilyen sok nép, lakosság ezen az oldalon. Nagybocskó ez nagy falu volt. A nagyobb rész ideesett, mi is átjöttünk. Nem volt házunk. Nagypánk háza ottmaradt, nagybácsim maradt benne, ő volt a legfiatalabb, apám meghalt, s megszakadt. Megpattant egy ér a tüdején. 12 km Sziget Bocskóhoz. Vannak magyarok. Ottan van a rokonaim nagyrésze. Már az öregek kihaltak, de többnyire ott vannak. Voltak akik elmentek Szigetre, egy unokabátyám Szigeten volt bíró. Az is Magyarországon tudtuk meg, ide nem jutott el a híre. Voltunk 77-ben Pesten, az egyik ankanővérem ott lakott, és ő is úgy látszik volt Szigeten, vagy leveleztek, mondta, hogy ott van az a nővére, s akkor még élt a fia, Müller Anti. Már mostan nem tudok róluik semmit. Lehet, hogy már nem is él ő sem. (Hornung Imre, Nagybockó/K/)

Itt, ezen az udvaron születtem. Amikor én első osztályos voltam, azóta emlékszem. Egy osztályban voltunk húszan. Első osztályosok. Húsz gyermek. Egy évben. Húsz első osztályos gyermek volt. Akkor itt volt magyar iskola a templom mellett. Egy nagy terem volt, s abban a teremben három pad az első osztályosoké volt, aztán jöttek a másodikosok, harmadikosok, hetedikesek. Amikor a hetedikbe értünk, nem maradtunk csak hárman. Nem jöttek a negyedik után, mentek dolgozni. Én szerettem tanulni, hárman maradtunk. Kezdett a magyarság apadni azután. Ez ment egész 45-ig, 46-ig, miután bejött a kommunizmus. Akkor már kezdtünk fogatkozni. Mikor elkezdtek a kollektívizálást, akkor már vándorolt ki a nép a faluból. Vagy 30% magyar volt abban az időben itt Szengyelben. Azután kezdett apadni. Elvették az emberektől a földet, s akkor már a fiatalok mentek el, nem maradtak csak az öregek. S az öregek nem szaporodnak. A máj nap nem tudunk 5-6 magyar gyermeket összeszedni, hogy nyissunk egy magyar iskolát. Nincs gyerek, ez a baj. Ez a szórvány magyarság. 130-140 lélek magyar van, amelyik még szuszog. Ebből mondjuk harminc 40 év alatti, a többiek mind vénnek. Úgy hogy ki fog száradni teljesen a magyarság itt Szengyelen. (Venczel János, Mezőszengyel/E/)

Három nemzetiség lakik együtt a falunkban nagyon rég óta, a román, a magyar és a cigány. Volt olyan időszak, amikor az arány egyharmados volt. Ez azt lehetett mondani, a három nemzetiségből ugyanaz. Később több lett a román, és most hát nagyon sok a cigány. Talán 1-2 fővel meg is haladják a román lakosságot. Nyelvi szempontból érzik a román hatás, nagyon sok román kifejezést használnak, nyelvi formában is érzik a szerkezetet. A több szótagból álló magyar szavakat kerülték vagy kerülük. S a több szótagból álló román kifejezéseket használják. Volt olyan időszak, mikor a presbitérium tagjai, sőt a kurátor sem tudott magyarul elfogadható módon, ez a múlt század derekán volt, amikor egy Varró István nevű református lelkész került ide, az egyházköziséghez, és az osztán az anyanyelv használatára nagyon nagy súlyt fektetett. Az anyanyelv ha hibásan is, de gyakorlattá vált. Volt olyan eset is, hogy elmagyarosodott román is volt. Például itt vannak Marosán nevű családok, azok jelenleg mind magyarok, de az ősiük valószínű, hogy román volt. Itt sok tényező játszott közre, hogy ki a magyar, ki a román. És sok szerepe volt ebben a vallásnak is. A hétköznapi életben a házban, a templomon kívül aki románul beszélt, ahhoz vasárnap a templomban anyanyelvén beszéltek, és ez sokat jelentett. Amikor az utolsó éveimet itt tevékenykedtem a magyar tagozaton, volt egy nagyon érdekes eset, egy orbói fiatalasszony került ide, a fiacskája akkor volt első osztályos, s vette magának a fáradságot az asszony, mert a fiú az a magyar tagozatra iratkozott, s

vette a fáradságot az asszony, a fia ábácés könyvből megtanult magyarul, azok voltak az első lépések, amit tett a magyarság felé. Elrománosodás annyiban volt, hogy voltak vegyes házasságok. De a vegyes házasság nálunk nem jelent mindjárt biztos nemzetiség elhagyást. Az asszony ha református magyar volt, megtartotta úgy a vallását mint a nemzetiségét, s ezért differenciák nem voltak. A gyerekek magyarul megtanultak, az biztos, de természetesen nekik románul is kellett tudni, az édesapjuk révén. (Vass György, Sófalva/E/)

Torontálvásárhelyen éppen úgy kevert a magyarság, mint mindenütt itt Jugoszláviában. De azért azt lehet mondani, egy nagyon szép magyar falu. Van magyar iskola is. Mikor 40 éve eljöttem, 90%-ban magyar volt. Most már 70%. Települtek Hódmezővásárhelyről, Makóról, Szentestől, onnan települt a falu 200 évvel ezelőtt. Van egy gyönyörű magyar református templom, híres az egész országban. A legszebb templom, vagy a legerősebb. Érdeemes megnézni. Kevés katolikus él ott, van egy magyar szerb templom is. Betelepítettek oda 18 után, s állandóan jönnek. (Nagy Ilona, Újverbác/V/)

Egy sajátos nyelv van Lozsádon, amit csak egy helyen, itt beszélnek. Mentem egy idős bácsihoz. „Tanár úr, ma jába jött, ma mutat semmit a világon.” Na hogy mondta? „Jába gyütt ma, nem mondanak semmit”. Lőrincze Lajos is itt ült egy kerek hónapig. Egy félévig amikor a rádióban beszélt, a lozsádiakat mindig befoglalta. Akkor körülbelül olyan 280-300 volt a lélekszám, most már 200 körül van. Vagy Szászvárosra, vagy Piskire mentek. Huszonkét családot számoltam, hogy idejöttünk Vajdahunyadra. Sokan meghaltak az idők közül. Nagyon csappant a lélekszám. Érdeemes az egyháznak az Aranykönyvét elolvasni. 1900-ban kezdte az ottani lelkész, visszament 1660-ig. Olyan gyönyörűen van leírva. Hányan kaptak Mária Teréziától nemességet. A piski szabadságharcban a lelkész is elesett, s még négy atyafi. (Kiss Endre, Lozsád/E/)

A legutolsó népszámlálási adatok szerint 70%-a magyar a községnek, 23%-a szlovák, s találhatóak csehek, egy cigány jelentkezett a cigánysághoz, pedig vannak többen. A civilizált közép-európai népek annyira keveredtek egymással, hogy sem bőrszínnel, sem antropológiailag nem lehet elkülöníteni őket. Kivételt képeznek bizonyos népcsoportok. Alapjában ellene is vagyunk, hogy ne keveredjünk, a keveredés egészségesebbé teszi az embereket, csak legyen meg a bizonyos kultúregyenlőség. A szlovákok nagyrésze ugyancsak magyar. Ha a valóságot néznénk, 7-8%-os szlovák van a községben, a 23-ból a 20% szintén magyar, de már a szlovák nemzet tagjának tekinti magát. Nemzeti érzés, nemzeti hovatartozás nem jelentkezik náluk, mivel a családban nem beszéltek róla. A szlovák iskolában teljesen ellene beszéltek. Az emberi fejlődés háromlábú szék, a család, templom-egyház-vallási hovatartozás, a harmadik pedig az iskola. Ha ebből a háromból valamelyik nem erősíti a szellemi fejlődést – beleértem a kulturális hovatartozást – az egész felborul. Ha nem beszéltek róla, hogy te magyar vagy, igyekezz úgy viselkedni, hogy ehhez a népcsoporthoz tartozol, és légy büszke erre, hogy hozzájuk tartozol, úgy légy büszke, hogy másokat ne sértél, tudd, hogy azáltal hogy magyar iskolába mész, kinyilvánítod már a többieknek is, hogy te hivatalosan ehhez a néphez akarsz tartozni, s kivetítem az egyházra is, hogy azért járok magyar istentiszteletre is, mert szintén ehhez a népcsoporthoz tartozom. (Földessy László, Zsére/F/)

A mócsi piacot Keszű látja el. Amit nem tud eladni Mócson, beviszi Kolozsvárra. Megkezdve egy szál palántától a végtelenségig. Ez egy munkás nép. Itt vagyunk elszigetelve, de hál Istennek 1980-ig nem tudtunk kimenni innen. Nem volt utunk, csak ki a hegyen, Gyéres felé. Ez csak 1970-ben csináltuk meg mi, a keszüiek. Itt van egy főút, amelyik jön Palatkáról. Valamikor Mócson volt törvényszéke Vársárhely és Kolozsvár között. Megvan az ő útja, de ebből a gödörből nem lehetett kimenni. Nem lehetett kimenni, csak a hegyeken keresztül. S akkor összeállt a falu. Egy öttagú bizottság foglalkozott az úttal. Aztán maradtunk csak hárman. Megcsináltuk az utat, kértük a megyét, s az adott nekünk autóbust. Más évre megcsökkent a munkásság, s kivették. Most Mócson sincsen helybeli busza, csak amelyik átmegy rajta. Akkor volt Keszűnek. Este jött, reggel ment. Ők is segítettek akkor. Amíg le lett köveze az út. Mikor jöttek azok a nagy havazások, a kicsi gyerekek nem tudtak menni. Tapodtuk az utat, elmentünk egy lámpással, s a gyerekek mentek utánunk. (Tóbiás István, Mezőkeszű/E/)

Búzásbocsárd, különleges helyzetben levő falu, Délerdélyhez tartozott, Balázsfalva mellett van, s a magyarság 600 és 700 közötti, szaporodó tendenciát mutat, azért mondtam, hogy közötti. Egy eléggé erőteljesen fejlődő magyar közösség volt a kommunizmus éveiben, most

1990 óta nagyon apad a magyar lakosság száma. De a román lakosság is a gazdasági helyzet miatt. A falura jellemző ez az együttlakás által rányomott bélyeg. Sok a vegyes házasság, az iskolázást illetően. Hozzá tartozik az is, hogy a vegyes házasság eléggé régi tradíciónak számít, szabályai is vannak. Ha a férfi magyar és református, akkor a nő az asszony a magyarok között lakik, szabályszerűen magyarra lesz. Viszont ha a férfi román és a nő magyar, ugyancsak szabályszerűen románra lesz. Ez a szabály most már nem él. Annyira sok a vegyes házasság, hogy ezért lakás szempontjából nem valósulhat meg. A faluban 1-4 osztály működik, az 5-8-at ott járnak a román osztályban. 1-4 osztályban két párhuzamos osztály is van. Általában ötödikesek vannak tizenvalahányan, húsz körül a lélekszám. Azok, akik nagyon vállalják azt, hogy meghozzák a magyar iskoláért az áldozatot, elküldik a gyerekeket Enyedre. Egy darabig Balázsfalvára jártak be, de az utazási körülmények nagyon megnehezítik ezt. A nemzeti tartás nagyon polarizált. Van egy köztes réteg, akiket nem érdekel, vallása református, egyszerűen házi, otthoni beszélt nyelvként használják, gyakran áttérnek a románra. Vannak elég számosan olyanok is, olyan családok, akik eléggé becsületesen nemcsak hogy templomba járnak, de magyar iskolába is küldik a gyermekeiket. S vannak beolvadtok is, akik magyar válásúvá lettek, de nem beszélik a magyar nyelvet. Ha megnézzük a különféle társ kategóriákat, nehéz pontosan meghatározni. Van néhány értelmiségi, mérnök, orvos, lelkész. A munkások részben vasutasok, részben a balázsfalvi gyárba járnak be dolgozni, persze vannak földművesek, akik tengetik életüket egyik napról a másikra. Van egy olyan réteg, amely a mostani évek terméke, a munkanélküliek tömege, a gyárakból kikerülve még nem nagyon tudtak bekapcsolódni a mezőgazdaság adta lehetőségeibe. (Gudor Botond, Balázsfalva, Magyarigen/E/)

Ez a falu tényleg magyar volt. Ha leesett a hó, ide a faluba senki nem jött be, senki nem ment ki. Gondolom azért maradtunk meg magyaroknak, mert messze volt a város, ide nem sietett senki! Gyár nem volt, ez mind földműves munkás volt. Pontosan nem tudom, mekkora a határ. Sokat elvettek, mikor volt a mérés. Az állam azon volt mindig, hogy minél többet vegyen el a néptől. Most visszaadják, akit érdekel. (Kismartin Dániel, Kórógy/H/)

Hontvarsány többnyire magyar lakosságú vidék volt. Csak 45-ben, meg azután jöttek a tótok a hegyekből ide, s ugye azok a rendes magyarok át lettek telepítve Magyarországra. Úgy hogy azok Magyarországon laknak. S akik itt maradtak, azok mellé főnről csak szlovákok jöttek. (Pomotiné Szabó Jolán, Hontvarsány/F/)

Csákovár a szülőfalum, sok ideig 80% fölötti magyar lakosa volt. Ne mondjam hogy a régi öregek úgy emlékeznek, valamikor, amire én nem emlékszem, de a régi öregek emlékeznek, tiszta magyar falu volt. Valamikor a baranyai szerbek vonultak erre a területre. A második világháború elején a faluban két nemzetiség volt, magyar és szerb. Magyar volt 87%. Na, elmúlt a második világháború. Megindult a népmozgás. Sokan jöttek oda. Gazdag helység, a föld jótermő. Sokszor tréfából szokom mondani, hogy ha beleverem a karót a földbe, az megered és kihajt. Kineveli magát. Nagyon gazdag helység, és mondom, a II. világháború után majd tizenhat nemzetiség került oda. Magyarok az őslakosok, szerbek, horvátok, tótok, ruszinok, ukránok, albánok. És csehek is vannak, amennyire tudom. Úgy hogy nagyon vegyes. Az egész falu ebben az egységben élt egészen az 1989. évig, amikor kezdődtek ezek a zűrzavarságok. A fiatalság ezekben az időkben egymáshoz járt, egymás közt nősültek. Nem kevertek a más falvakkal. (Kovács Ferenc, Csákovác/H/)

A falumban többségében magyarul beszéltek. Mikor még gyermek voltam, magyarul beszélt mindenki. Most sokan odaházasodtak szlovénok, de még mindig a magyar a több. Pontosan 150 ház van. Vallásilag evangélikusok. A szomszéd faluk vendek voltak, de a mi falunk tiszta magyar falu. Akkor mindenki magyarul beszélt. A templomban a pap is magyarul beszélt. Csak magyarul. Most nem, mert olyan lelkészünk van, aki nem tud magyarul. Nem választhatja a nép, mert nincsenek. Evangélikus lelkész olyan kevés volt, hogy nem lehetett válogatni. Ez az egy volt, vagy elfogadjuk, vagy nem fogadjuk el. Mindig jobb, hogy van, mint hogy ne legyen. Nem tudott semmit. Kezd beszélni, mondjuk a Miatyánkot azt el tudja mondani. (P-né Skrabán Irén, Domonkosfa, /SI/)

Van néhány magyar falu, fele-fele arányú. Ilyen Csernakeresztúr. Elég sokan laknak magyarok Hozsdáton, és főleg Rákosdon, Vajdahunyad mellett, itt a Maroson túl Haró, az megint olyan, hogy 150 református lélek van Haróban. Egyharmada mostan. Az én gyerekkoromban körülbelül fele volt. (Öry László, Laposnyak/E/)

250-ből 60 család magyar. Lehet, hogy többek voltak, de el vannak menve. Mint ahogy van a Győrfi-fajta, nagyon sokan vannak, most nincs senki. Van egy fiútestvérem, 15 éve ki van menve Németországba, ő német honpolgár, Győrfiből nincsen senki. Mind leányok születnek, azok mennek a férjek nevére. De vannak Székelyek többen, Csutakok többen. Ezek megszaporodtak. A Nagyok voltak még nagyobb nemzet. Ezek a Győrfiek, ezek nagyon okos emberek voltak, mind ki vannak tanulva, s mind el vannak menve. Itt nincs a faluban több. Egyik patikus, másik mérnök. Vásárhely mellett van egy mérnök, Győrfi Mihály, és ezek. (Nagy Árpádné Győrfy Mária, Enyedszentkirály/E/)

Vannak magyarok is a faluban. 50-55-en lehetünk. Járnak a templomba, de kevesen. Beszélnek magyarul, tudnak. Nagypám katolikus volt, nagyanyám református. Fizetjük a fenntartási díjat. Egyszer egy hónapban van istentisztelet. Most volt, a tegnap. Haton voltunk. Mind innen a faluból. A piski pap jön, mert Hátszegen nincs pap. Jött egy fiatal végzős, osztán elment vissza Kolozsvárra. (Lukini Laci, 1955, Hátszeg/E/)

Hivatalos statisztika szerint 72 személy a magyarok száma. Valójában jóval több, hogy pontosan mennyi, azt én se tudom megmondani. A falu lakossága 1100 körül van. Ebből református 420 körül. Itt jelenleg úgy van, hogy egy az egyhez, egyik vasárnap magyarul, másik vasárnap pedig az istentisztelet, az igehirdetés megvan ismételve szlovákul is. Nem totálisan, nem teljesen, nem egészen magyar a református istentisztelet. Egy példát kezdtem el mondani, hazajött munkából a lánya a bácsinak, aki idős ember, 80-on felül van, s kérdezte, neki a nemzetiségét hová írták be. Elment kijavíttatni. A lánya magyar, az apja szlováknak van beírva. Pedig magyar mind a kettő. Sokan nem vesznek fáradságot, hogy bemenjenek és átírtassák. Mert a reszlovákizáció idején mindenkit, aki magyar volt, beírták, s akik nem írták alá, hogy szlovákok, azokat azzal fenyegették, hogy kitelepítik. Én Hardicsával együtt négy helyen szolgálók. Hardicsa, Garany, Úrmeg, Imreg. Úrmeg? Reformátusok magyarok, de a görögkatolikusok azok már szlovákoknak vallják magukat. Tudnak ők is magyarul. Ami a százalékokat illeti, ott még ki van írva magyarul is a táblára a falu neve. Jelenleg tudnak, de úgy van, hogy a reformátusok, érdekes megfigyelni. Hardicsa 420 körül, Garany 320, Szörnyeg 220, Imreg megközelítőleg száz. Imreg a legkisebb arra fele, százzal csökken a magyarok lélekszáma. De ami a magyarságot illeti, Szőregen csak egy a magyarok közül, aki szlovákul tanul, Imregen egy se, Hardicsán viszont már fordult a helyzet, én 30 éve vagyok itt, annyiból. 48-ból 15 tanulja a vallást magyarul, a többi szlovákul. 48 gyerek van, akti én tanítók, református, abból 15 kéri magyarul. Már a beiratkozásnál, az első osztálynál kiténik, hogy ki milyen irányban fog haladni. Aki szlovákul mondja nekem a Miatyánkot, tudom, hogy szlovákul fog tanulni. Az az első, hogy kikérdezem őket, mennyire tudják az imádságot, azt már tudom, hogy magyarul fog tanulni. Körülbelül 75-ben megszűnt a magyar iskola. Még én abban az iskolában tanítottam hittant magyarul, 69-ben született a fiam, és ő már nem érkezett magyar iskolába járni. Gondoltam, hogyha addig kihúzzák, hogy ő bemenjen az első osztályba, itt kezd az iskolát, az vonzólag fog hatni a többiekre is, s magyar iskolába mennek. A helyzet az volt, hogy innen ez a négy falu tartotta fel a magyar középiskolát Novoszadon, Újlakon. Leghamarabb kiesett Garany, utána Hardicsa, és aztán Úrmeg, Imreg. Ők osztán Vajánba mentek. De nagyon nagy a távolság, úgy hogy most már mind a négy helyen szlovák iskola van. Megszűnt az alapfokú magyar oktatás. Óvoda sincs magyarul. Nincs gyerek, nincs szaporulat. Katasztrófális a helyzet. S ez nem csak helybeli probléma. (Demes Tibor, Hardicsa/F/)

Százharmincan, száznegyvenen vagyunk összesen. Tíz évben született két gyermek. A fiának a leánkája és a testvéremnek az unokája. Tíz évben két magyar gyermek. Még Petrében – ez tiszta román falu – van egy keresztelve, talán csak a református pap keresztelte ezelőtt két-három évvel. (Viku Irén, Bályu/E/)

Egyharmada magyar a falunak. Ez az élet már nem élet, ez csak nyomorúság. Reformátusok vagyunk, s vannak baptisták is, de kevés van baptista. A többi református. Most már, hogy mondjam meg pontosan. Vagy 25 házban lakhatunk magyarok. A templomot fenntartjuk. Igen. Segéllyel volt a papilak építve. (Szabó József, Koppánd/E/)

Ez egy kis falu, ezer lakosa talán soha nem is volt, 6-700 lakosú falu, most Verebélyhez csatoltak, de mi csak falusiak, ahaiak vagyunk. Verebély mezőváros, hatással nem volt nagyon ránk. Most a fiatalok ezzel talán büszkélkednek. Verebély, az mit mondjak, 45 után annyira megfordult a helyzet, hogy itt már senki nem is tudott magyarul. Itten a mi kataszterünkben

itt volt a határ. 38-ban idekerültünk. Akkor nagy magyar város volt, előkelőségek patikus, orvos magyarok voltak, a többi része igazodtak hozzá. Inkább azt lehet mondani, ilyen köpönyegforgatás ment ott. A kolera járvány meg a török idők után kipusztult ez a vidék, valami úton-módon emberek hoztak ide, különösen morvákat. Van egy utca, morva utca, Matuska, Kilimér, Trubini, ezek a nevek onnan valók. Minket visszacsatoltak Magyarországhoz. Mi voltunk az utolsók. Itt Tajnák az már szlovák volt, Újfalu, az is szlovák volt, s innét lefele dél fele Magyarországhoz tartoztunk. (Jókai Mária, Felsőhája/F/).

Már nagyon kevesen vagyunk. Akik magyarok, azok sem tudnak magyarul. Nincs kívül beszélni. Pl. mi is, a férjem édesanyja román volt, az édesapja magyar volt, de románul beszéltek, pedig az édesanyja tudott magyarul, s mégis románul beszéltek. (Mihálffy né Berecki Klári, Verespatak/E/)

Voltak többen magyarok mint ma. Szaparodtak úgy, aztán még elmentek, s megmaradt negyven család. Három rész volna román, s egyrész magyar. 250 füst van. (Halmágyi Józsefné Halmágyi Kati, Hadrév/E/)

Idetartozik Botháza s Rományéres. Botházán 37 lélek, amelyből körülbelül 17-en tudnak még beszélni magyarul. Teljesen elrománosodtak. De még reformátusok, jönnek a templomba is, ünnepekkor 22-en összegyűlnek, s akkor veszem észre, amikor köszönnek, hogy ők románul köszönnek. Nem tudom, értik-e, amit mondok, de románul köszönnek. Rományéresen körülbelül 24 lélek él, ezek aránylag jobb emberek, hogy azt mondjam, összehasonlítva Botházával és Móccsal, ünnepekkor ők is eljönnek ide a templomba, de öregek. Egy kiöregedett gyülekezet, kiöregedett falu. Ők tudnak beszélni magyarul, akikkel én beszéltem, akik reformátusok voltak, azok jól beszéltek magyarul. Körülbelül - ahogy mondták - olyan húsz év, és bezárjuk a templomot. (Dózsa János, Mócs/E/)

Hány magyar család lehet? Gondolkozzak még, mert. Van Buksa Gyuri, amelyik magyar, Marton Jani, Miklós. Egy özvegyasszony, öregasszony. Miklós minnek hívják. Sípos Kálmán. Gőnye Bandi bácsi. (Gáll Attila, Veresmart/E/)

Katolikusok vagyunk 16-on, de az a baj, hogy nincs gyermekünk, nekünk sincs, s nem is lesz. Fialat nincs. Nincs egyáltalán. Édesapám református volt, s ő volt a gondnok. Az Ajtaiak Szárazajtáról jöttek ide Magyarigenbe, már nagyon régen. Ez a ház 240 éves. (Noszek Gyula, Magyarigen/E/)

Nem panaszkodhatunk. Káptalanban aligha vagyunk 12 magyar család. Magyarul beszélünk. Őrizzük a nyelvet. Nekem három gyereke van, két fiam, s egy leányom. A nagyobbik fiam Kudzsiron mester. A kisebbik fiam szintén Kudzsiron dolgozik, de ő Vajadra van nősülve. A leányom Felenyeden van. Itt csak egyedül. (Zsóki Anna, 1930, Maroskoppánd, Káptalan/E/)

Voltak akkor Bot Laci, melyiknek volt két fia, Elvira, Iluka néni, Dénes bácsi, Tibi még él mostan is. 68 éves. Tibori Tibi. Volt Zsófi, Tercsi, meg volt egy család, elment innen. Az évek elteltek. Most van Tibori Magda. Mostan már nincsen, csak annyi. Tibori Tibi, testvérek, s vót Tibori Józsi. Ez a három. Ez a Juliska néni ez volt az apja, Tibori Dénes. Volt Elvira. Tollas Laci. Mi, Szilágyi Jani az apám, s volt András, az apámnak a testére, mikor én 7-8 éves voltam. Még volt egy Szilágyi Sándor. Mind reformátusok voltak. Rozi és Péter. Péter Rózi, Anna, Mari, az én édesanyám. Péter Anna volt, Péter Juliska, ezeket ismertem. Bent magyarul beszélünk, kint románul. Én jártam román iskolába, tanultam magyarul is valamit, írok, nem jól. Van egy Benedek nevű falu, ott is van pár magyar. A gyerekeimet - egy leány s egy fiú - nem tanítottam magyarul. Daca asta a fost mediul de viata /ha ilyen volt a környezetem/. Ha lettek volna csak magyarok, csak magyarul beszélünk volna. Én nem csináltam semmiféle politikát. Sokszor dolgoztam mint mester ott egy vállalatnál. De csak egy vállalatnál, 34 évig. De mit akartam mondani magának. Én a politikát nem szerettem. (Szilágyi András, Magyarigen/E/)

Botházán megint van egy pár magyar család. De csak ők tudják, hogy vannak. Tiszta román a falu. Crisen, ott csak egy család magyar van. Mit csinálhat az a család? Ha korpa közé elegyedik, megeszik a disznók. Pista bácsi, én magyarnak tartom magam! A Szabó család. Egyetlen magyar család volt. Jól gazdálkodott. Itt a környéken nem vágta le egyetlen román család sem. Olyan. (Tóbiás István Mezőkeszű/E/)

Laposnyakról azt mondhatom, mondhatni szintiszta román falu, már úgy, hogy édesapám idejében - 1949-ig laktunk ott - volt két magyar család, volt egy Ajtai nevű tehenész, aztán el-

költöztek, elmentek, most két magyar él még, idős ember, egy néni s egy bácsi, vegyes házasságban élnek. S Hunyad megyében a legtöbb falu ilyen. Főleg a Hátszeg vidéki falvak. Ahol volt egy magyar birtokos, de magyar - mint köznép, mint földműves - az már nagyon ritka helyen van. (Óry László, Laposnyak/E/)

Minden faluban vegyes házasságban egy-kettő hogy él, az biztos. Egy-két ember, aki ha lehet, nem fődí fel magát. Hogy itt élek, ezt csinálom. Eklatáns példát szeretnék mondani. A katolikus kántornak romlik el a kocsija Tarón...Valaki van-e, aki ezt megjavítja? Hogyne, és itt van ez az ember. Bemegy és kiderül, moldvai csángó gyerek javítja a kocsit. Aki ezelőtt huszonevvel ide házasodott. Ezt csak véletlenül tudtam meg, mert az a kocsi ott romlott el. Az én meglátásom szerint nem létezik település itt Fogaras földjén, ahol legalább egy magyar ne lenne. Hogy ő nem jelentkezett? Hogy ő nem szeretne tartozni az egyházhöz, hogy nem dicsekedik ezzel, minden további nélkül így van. Ha csak az unitárius anyakönyvet nézem meg a század előn, a tízes években olyan kimutatást látunk, miszerint rengetegen éltek még itt. 15-20-30, 25, 8. Ennek az egyháznak a szórványvilágban minimálisan 200 híve volt, akkor mi lehetett a nagy református egyházban, vagy a ferences rendi katolikusoknál, akiknek a ferenc-rendi apácás háza működött, s nem is akármilyen hírnévnek örvendett a vidéken. Olyan, hogy mai napig is eljönnek a popa Franciscanuhoz, és mosét mondatnak. (Márkos Ervin, Fogaras/E/)

Az egész falu lakossága most körülbelül 5700. Magyar 92-ben alig szedtem össze 77-et. Azóta kihaltak, mint a szüleim is, több mint fele. Most ha van az egész községben vagy 22 ember, aki magyarnak tartja magát. Vannak olyanok, akik magyarul beszélnek, de azt mondják, németek. Akkor az RMDSZ működött minálunk, Hátszeghez tartoztunk RMDSZ szempontjából. Eltűnt aztán rá két évre az RMDSZ Hátszegről. Elpárolgott. (Puy András, 1936. Puly/E/)

Tíz évet nem vetek bele, kuss! Miért csináltak templomot. Aranykúton is. A szováti pap ma is jár. Itt van Korpád, a hegyen. Ott is vannak Szabó, Székely nevek, de románok. Vallás? Az mind román. Ott van Kötelen. Nem meg csináltak a magyarok templomot. S raktárt csináltak belőle. Most, negyvenben, mikor a magyarok visszamentek. Frátán ott születtem. Ott kevés magyar van. Pulyonban is vannak. (Farkas Miklós, Kiskáján/E/)

Légenben visszakapott az egyház a közel száz hektár földjéből ötöt. Kerítsék be, mekkora az az öt hektár. Bölöni Lajos a harangozó, a gyermekei Besztercén vannak, ott volt még két vénasszony, egy Németh nevű a kurátor, a felesége. A legszebb harangszó ott van. Én életemben még olyan szép harangszót nem hallottam. Csodálatosan rezonál abban a völgyben. Bong a völgy, ahogy harangoznak. (Kövesdi Kiss Ferenc/E/)

Magyarok kevesen vagyunk. Egy pár család, vagy nyolc. Legtöbbjük el van románosodva. Vannak, akik reformátusok, s már nem is jönnek a református templomba. Mennek az ortodox templomba, a gyerekek nem is tudnak beszélni magyarul. Itten van a szomszédunkban egy család, a férj román, az asszony magyar. A gyerekek még magyarul voltak nevelve, még beszélnek némelykor magyarul, de csak mikor egy magyar bemegy a családba. Máskor mind románul beszélnek. Hárman vannak, két leány – mind a kettő románhoz ment férjhez –, az egyiknek ikergyereke van, a másiknak is kettő, de el vannak románosodva. Még néha fizetnek a reformátusoknak, de már templomba nem jönnek. Magyar ritkán. Ezek Salak Jánosék. A következő család, itt van közel Tenger Sándor. Ők magyarok, rendszeres magyarok, templomba járnak. Ő presbiter is itt a lekencei egyházközségben. Három gyerekük van, de mind a kettő el van menve, román feleségük van, a harmadik ide van nőszülve, annak is román a felesége. A családban az öregek magyarok, a többiek már románok. Az én családom harmadik, a mi családunk. Van két gyerekünk, fiam, leányom, mindegyiknek van egy-egy gyerekük. A leányom Cegőben lakik, a fiam Besztercében. A leányom egy szatmári fiúhoz van férjhez menve. A fiú felemás, félig román, de szebben beszél magyarul, mint románul. Átment a felesége nevére, a mi vallásunkra, Ferenczi lett ő is. Jár a templomba. A mi családunk meg van maradva teljesen magyarnak. Annak is fog megmaradni. A negyedik család, ott lennebb laknak, azt is Salaknak hívják, Salak Feri. Ők is beszélnek magyarul. A férj magyar, az asszony magyar, a gyerekek el vannak románosodva teljesen. Ők elhagyták a vallásukat is. Már nem magyarok. Mennek a románba, azt mondták, nem is jönnek magyar templomba. Mind olyan 40-45 év körüliek. Van itt van fenn Székely Árpád, annak is a felesége román. Ő beszél magyarul, a felesége nem. A

felesége román templomba megy, ő oda sem megy. De a magyarba sem. Vannak gyerekei, de mind románok az egész. Románul beszélnek. Csak a nevük magyar. A többi. Ebbe a faluba melyik még magyarnak tartja magát, mi vagyunk, ez a két család. A másik Gyenge Sándor. De már Gyengéék utódai is románok. Mind az egész román. (Ferenczi János, Vermes/E/)

Nagypestény. Az én gyerekkoromban már elég kevesen voltak, de a mostanihoz viszonyítva sokan. Most azt hiszem egy férfi él még, akinek a felesége román, gyerekei szintén románok. Mikor én fiatal lány voltam, akkor volt legalább 5-6 család, már azok is vegyes házasságot kötöttek, de voltak. Mégis csak voltak. A Palkó család, ott magyar volt a két öreg mind a kettő, két fia volt és két lánya. Szép, egészséges emberek voltak. Az öregek magyarul beszéltek, a gyerekek is tudtak, de már érződött, hogy többet beszélnek románul. Osztán volt a Mátra család, ott Mátra Péter és Mátra Pál, mind a kettőnek már román felesége volt, a gyerekek már inkább románok voltak. Akkor volt a Fiát család. Az két ágú volt, az öreg Fiát Ferenc és Fiát Gyuri és Fiát Lajos. Három család volt Fiát. Ez már négy család, név szerint, de kettesével voltak a gyerekek. Akkor volt a Csegezi család, no a Csegezi családból van meg egy fiú, akinek anyja apja magyar volt, de szintén román felesége van, s a gyerekekhez már úgy szól. Ezek mind régi bennszülött családok. Hallottam, voltak még a református templom körül sírkövek. Voltak. Volt egy magyar iskola, ami magyar időben épült, egy szép nagy épület, ahol magyar világban magyarul folyt természetesen a tanítás, szép könyvtárral, nálam is van két meséskönyv, amelyikbe bele van ütve a pecsét, nagypestényi iskola könyvtárából. Kispesztén az tiszta román volt, nem hiszem, hogy régebben volt ott is magyar. Nagyon szép a régi templom, de olyan rossz állapotban van már. Egy kicsi templom, nagyon szép zöld cinterem, egy hatalmas diófa, ami nagyobb, mint maga a templom. Mi magyarul beszélünk a magyarokkal. Magyar világban akik tanultak, volt aki tudott magyarul. Az öregek közül. Elrománosodtak, kihaltak ezek a családok. A fiatalok már románok voltak inkább. Nem mentek el. Nem azért pusztul ki a magyarság Pesténben, hogy elvándoroltak volna. Nem. Hanem mert beolvadtak. (Özv. Bernád Béláné Brazovai Márta, Hátszeg/E/)

34 lélekszám volt itten valamikor, mikor én voltam koromban. S azóta itt volt Szabó Endre református pap és azután osztán elpusztult sok belőlük, és ami van, ez mind vegyes. Román, magyarok. Magyar család. Tiszta magyar család nincs, ha még van vagy nyolc család. Nevek. Van egy Kiss László, ha vesszük fentről, van Kiss László, azután jön Kaproncsai Lajos, ez kurátor a templomnál, azután jön Kaproncsai Endre és Kaproncsai Sándor, akkor lejönnek, van Incser László, aki Haróba nősült és Piskin van, ha lemennek a Marosnál, ott van Ács Józsi, a bátyja az meghalt, Józsi volt elnök, titkár. És azután onnét osztán jön Balázs Erzsébet a fiával, s onnét jön Kiss Endre az anyjával, akkor jön Kiss Ernő a feleségével, a lánya mind a kettő román fiúkhöz ment, akkor jön az öccsinek, ennek aki Hunyadon volt, Gruja István, a két testvére, akkor jön Kiss János, akkor jön Bökös Erzsébet, s onnét osztán lejönnek ide, ez a Vincze Julis, na. És onnét aztán jön Viski Jenő és Benkő Erzsébet, és Ács Sándor, a lánya mind a kettő románok után. Ez az egész. Ez húsz család. Ez még van. (Kruja Sándor, Tordos/E/)

Városok a süllyedésben

A trianoni döntéskor a városok szinte mindenütt a magyar élet központjai voltak. A veszési, önfeladási folyamat, a felszívódás ott a nyitottságban, a kevertségben, keveredésben még erőteljesebb. S az egymást figyelés, egymásra figyelés, kapcsolattartás, számontartás is nehezebb. A szó szoros értelmében: eltűnnek az emberek az épülő, a földből kinövő blokkrengetegekben. Általános jellemző: a lakosság mindenütt megsokszorozódott. S ezt a sokszorozódást tudatos betelepítési politika is ösztönözte, szabályozta. A magyar közösségek is kapnak, kapnának utánpótlást, sokszor a tömbökből, a színmagyar falvakból is. Ám a hagyományos otthonaikból, közösségükből elszívárgott népek, a fiatalok itt sokkal gyorsabban vesznek el. Elvesznek, még mielőtt saját arcukat megmutathatták volna.

Régen a falvak őrizték meg a nemzetiségüket. Itt Vajdaságban rengeteg van, amelyik külön nemzetiségű. Debeljacska az kimondottan magyar telepés község volt. Scsepalja az kimondottan szerb, Usdin az kimondottan román. 11 km-re Kovacsicsa, az kimondottan szlovák község volt. Így lettek betelepítve ezek a falvak, ahogy a törökök elmentek. A falu kompakt, az megőrzi a nemzetiségét, mielőtt a fiatalság városra, iskolába kerül, kiszakad a nagy közösségből, kiszakad, beolvad. S főleg a vegyes házasság révén. (Gyuricsné Varga Anna, Nagybecskerek/V/)

Mivel nincs már meg a közösségi élet, ők egymás között is idegenek, s a fiatalság nincs hozzá elmenjen szórakozni, s rohamosan asszimilálódnak. Mikor beszélgetek velük, azt mondják, beszéljünk inkább szerbül, az nekem könnyebb. Ez borzalom! A szülők nincsenek olyan magas műveltségi fokon, s olyan öntudattal nem rendelkeznek, hogy hassanak a gyerekeikre, hogy azok megtartsák a magyarságukat. Hogy jöjjenek össze a magyar gyerekek valahova. Az utcára csapják a gyerekeket, az utca neveli őket, és elnyeli. Titóék manipulálták ide a helyzetet, hogy ne akarják az iskolát sem. (Papp Ferenc, Szerémség, Ingyia,/V/)

Valójában a város az, mely belsőleg vérez. A kommunizmus úgy vélte, a tömbházrengeteg a legjobb hely ahhoz, hogy az embert ellenőrizni lehessen, nem gondolt arra a baloldali rendszer, hogy ez a tömbházrengeteg arra is jó, sajnos ellenünk, hogy az emberek elbujjanak, eltűnjenek, és sokszor személytelenné válnak egymás számára. Hogy kis helyen vannak összezsúfolva emberek, a legszemélytelenebb közösségeket jelenti, ahol ritkán alakulnak ki személyi kötődések, és belső szabályok által irányított, kormányozott közösségek. A falusi szóránközségek archaikus jellegűek. Az egyháznak is a pasztoráció által eleget kell tennie. Emiatt a nem létező emberi kapcsolatok miatt nehezen végzi a szolgálatát, egyáltalán nem tud sokszor a létezésükről. Itt a tömbházakban, a belvárosi negyedekben az előregedés folyamata mellett itt az eltűnés, elveszés vagy önkéntes feladás drámái játszódnak le, észre sem vesszük, nem tudunk róluk. Számbelileg ha egy statisztikát összeállítana, sokkal nagyobb a veszés, mint tíz szóránközségben összesen. (Gudor Botond, Balázsfalva/E/)

Munkács gyerekkoromban olyan 88-90%-ban magyar volt. Volt ruszin gimnázium, volt zsidó gimnázium, magyar kereskedelmi, magyar gimnáziumok, a magyar iskolák többségben voltak. Akkoriban 30 ezeres város volt. Ma 70 ezeres. Most talán 8-10-14% maximum a magyar. Rengetegen kihaltak, a régi garnitúra kihalt, az ifjúság pedig megy el akárhová, Szlovákiába, Magyarországra, itt nem szívesen marad. Ez a benősülés, keveredés is jelentős szerepet játszik. Egy ukrán nőt aki vesz el, annak a gyermeke magyarrá aligha lesz. (n. Tibor, Munkács/K/)

Itt Nyitrán nincs városi magyarság. Vagy 200 ember mindössze. Mióta itt vagyok én, a magyar református istentiszteletre járok. Ha jó a felhozatal, 17-en, ha nem jó, 13-an vagyunk. Volt a pesti zsidó magyar színház. Diákélet van, a felnőttek összejárnak. Juhász Gyula Ifjúsági Fórum, így nevezik őket. Ezek a nyitrakörnyéki magyarok valaki mástól várják a megváltást. (Nagy László, Nyitra/F/)

Megdöbentő az adat: 1914-ben Kolozsvárnak 110 ezer lakosa volt, s ebből 84 ezer magyar. Ma szintén 84 ezer magyar él Kolozsváron, de a város lakossága meghaladja a 400 ezret. (Öry László, Laposnyak/E/)

Az I. világháború után úgy volt, hogy itt Újvidéken majdnem hogy 30-30% volt a magyar, német és szerb. Ez egy központ volt, a szerbek a színházukat idehozták, Magyarország akkor megengedte nekik, hogy átmeneküljenek a törököktől, itt alakult meg a kulturális központjuk, s itt teljes jogot is kaptak, a városházán volt még szerb autogarda, a vezetőségbe ide szerbek kerültek be arányosan, ami most nincs, sajnos, de a falvak azok megmaradtak magyar falu, német falu, nagyon kis szóránnyal – legyen az szerb, német vagy magyar. Volt olyan falu is, hogy egyharmada mondjuk, de teljesen külön kellett határolni, hogy melyik volt a szerb, melyik a magyar. Újvidéken is volt magyar utca, szerb utca, horvát utca, szlovák utca, (Papp Ferenc, Újvidék/V/)

Kassában is magyarság volt többségben. A szocializmus alatt ahogy elkezdték építeni a vasgyárat, betelepítették ide a rengeteg kárpátaljai. Ezeket a rusznákokat. És ezek a szlovák nemzetiséghez jelentkeznek már most. Mert itt vannak. Minden rendőr, már a szocializmus alatt, minden rendőrségnek a főnöke rusznák volt. És még most is ott vannak, mert ők voltak, és ott maradtak. És ezek a magyarokat nem szeretik. Sőt, ellenségei. Ezek a rusznákok, kárpátaljaiak. Hogy eljönnek ide, már szlovákok. Még otthon rusznákok, de már itt nem, itt már szlovákok. Sőt a főiskoláknak a docensei is ők lettek. Vagy volt tudása, vagy nem volt tudása, a szocializmus alatt már ők foglalták el a főbb helyeket a főiskolákon is. A Tátra alatt is vannak. Inkább olyan fél lengyelek. Ott egyáltalán nincs munkalehetőség, ők mind jönnek be, s hozzák be egymást. (Vitéz István, Győrke/F/)

Miért is?

Lazulnak a közösségek, mind jobban és jobban szorul vissza a magyarság. „Itt valahol, ott valahol, négy-öt magyar összehajol, miért is, miért is, miért is?” (Ady Endre. Miért hát? Mert csúszik ki a lábak alól a szülőföld. Mert szorul ki a közéletből a nyelv! Mind jobban elhatalmasodik az iskolátlanság, elhalványul az anyanyelv szentségének a tudata. És az idegen kultúra, annak következtében: alacsonyabbrendűségi érzés, önismeret-vesztés. Aztán a közösségek széthullása. Elvándorlás. Előregedés. És az idő! A múlt idő, a megállíthatatlan.

Hát ugye nyolcvan év telt el. Ez a generáció már tiszta román. Boicán nem kell tíz év, egy magyar sem lesz. Öregek ezek, akik vannak. S nem is vallják magukat magyarnak. Ha a leánya nem tud, annak a gyermeke sem tudhat magyarul. Kivettem egy bilétát, egy autorizációt. Nem is keresi, hogy mondják magyarul. (Korfanta Mária, Baica/E/)

Vörösmarton horvát tagozatokat nyitottak. Most már odajutnak, hogy a vegyes házasságból való gyereket, aki – amíg csak magyar tagozat volt, odajárt, legalább az első négy osztályt ott végezte – most beiratják a horvát tagozatra, és csak idő kérdése, hogy mikor jön divatba, hogy a horvát tagozatra íratnak tiszta magyar gyerekeket is. Mert ott van helyben. Aztán Laskó, Várdaróc, Kopács, itt meg Bellye. Közel vannak. Talán az, hogy a kopácsiak közelebb voltak Eszékhez a háború alatt, ők nem Magyarország felé menekültek, legalábbis egy része, hanem Horvátország felé. Most akik ott voltak Eszéken vagy távolabb is, azok nem jártak Magyarországra, azoknak most alibiként is jó, hogy az én gyerekeim nem tanult soha magyarul, hát mit kínozzam most azzal, hogy beadom a magyar tagozatra. (Dékány Zsuzsánna, Csúza/H/)

Akik vagyunk, már mind idősek vagyunk. Én egy ismerősömmel beszélek magyarul. Van melyik magyar, s már nem tud, románul kell beszélni velük. A hatvanas években sokan mind a sántiéreken (munkatelepeken) voltak, mind románok között, s ha nem gyakorolja a nyelvet, kezdi felejtani. Mint legényember jöttem ide, itt házasodtam. Egy pár évnél nagyon sokkal tovább nem maradtam. Nincsenek fiatalok, mind el vannak menve. Csak öregek vagyunk. Bent a bányában nincs fejtés, mind a felszínen fejtenek. Nehéz munka, de az ember megszokhatja. Ha így megyen, csak a nyugdíjasok maradnak. (Soós Dávid, Verespatak/E/)

Petrozsényban az elrománosodás akkor kezdődött meg, amikor a Kárpátokon túlról, a Tg. Jiuból való románság kezdett bejönni. Emlékszem, a mi utcánkban is voltak románok, de én csak később tudtam meg, hogy azok románok. Kuku bácsi, Deriáni meg Miki néni ezek mind románok voltak, de mind magyarul beszéltek. A mi utcánkban, vagy húsz ház volt. Egyetlen-egyét tudtam, hogy románok, azok regátiak voltak. Nem is tudtam másképp mondani a nevüket, csak úgy, hogy regáti néni. Az egyik szomszédunk volt. Azok nem beszéltek magyarul. De. Azt hiszem, hozzánk csiszolódtak. Emlékszem, mindig kellett petróleumozni az ablakpárkányunkat, hogy ne jöjjenek a poloskák ránk. Ezek szerint ők voltak azok, akik hozzánk igazodtak. Próbáltak a mi életvilágunkba belépni. Ne mondjam, a kultúránkat átvenni. Mert nem is volt olyan, hogy kultúránk. Amihez mindig felemelkedik az ember, és arra törekszik. (Mátyás Józsefne Geier Judit, Petrozsény, Déva/E/)

Ha végiggondolom ezeket a falvakat, városokat, ahol van magyarság, és nincsen magyar iskola. Halmágy, Kóbor, Szentágota, csak innen a közvetlen környékről. És a Mezőségen, és egész Erdélyben. Vagy ha van, nincsenek képesített tanítónők. S vannak helységek, ahol ideig-óráig létszám alatt, speciális engedéllyel működnek. Románul egy tanulóval is működhet egy iskola vagy egy tagozat. Magyarul nyolc a minimum, hét gyerekkel már speciális engedély kell. (Márkos Ervin, Fogaras/E/)

Krassófüzesen talán két család van. Körülbelül egyforma volt a magyarság és a románság valamikor. A falu nagy kiterjedésű, mert szétszórt. Közvetlen közel csak Szkulya van, ahol magyarság van. Én nem tudok elmenni, s nem tudok semmit, hogy hogy állnak. Azt tudom, nem törődnek önmagukkal. Megszűnt a magyar óvoda, megszűnt a magyar iskola. Megcsinálta ez a román igazgató, hogy elment egy szülő beíratni, a magyarba akarja, „Én beírom, de egy gyerekkel nem lehet osztályt kezdeni!” S mindegyiknek azt mondja. Két évvel ezelőtt, mikor Jucika itt volt, annak a lánya kijött, hogy megletepszik itt. Kapott öt gyereket, szellemi fogyatékosokat. A román óvodába három párhuzamos osztály volt, első osztály, a gyerekek mind ott voltak. Mit kínlódik a plébános azokkal a magyar gyerekekkel a hittan órán, hogy nem tudnak magyarul. Ez egy olyan szomorú dolog, és én olyan betegek vagyok ennek, hogy

ebbe pusztulok bele. Megszűnt a magyar iskola, s a magyar óvoda is, mikor én kikerültem, engem betegnyugdíjba tettek, akartak szabadulni tőlem. A gyerekeket úgy kell nevelni, hogy az maga kíváncsi magyar iskolába. A szülőt is meg lehet nevelni a gyereken keresztül. Épp csak legyen hol! A gyereke be lehet plántálni, hogy magyar legyen, hogy vallásos legyen. Akik román iskolába járnak, elvesztik a nyelvet. Elvesztik! Egymás közt is románul kezdenek beszélni. Mesélte, itt volt nálam egy nagymama, s sírva mesélte, hogy a szülők is ott-hon románul beszéltek. Tenni kellene valamit! Nem tudom. Nem tudom. (Nász Irén, Gátalja/E/)

Már azt lehet mondani, mindenki félti is a gyereket, a jövőt illetően is azt gondolják, inkább szlovák iskolába, má nem íratják be magyarba, csak szlovákba. És mindig kevesebb és kevesebb. Az én koromban még az alapiskolában 3 magyar osztály 25-30 gyerekes osztályok voltak, s egy szlovák, s jelenleg hat faluból járnak ide gyerekek, hat faluból, s jó ha egy osztályt összeszednek magyarokból. S a többi szlovák. Már most inkább nem járatják magyarba a gyereket. Lényeg az ebben az egészben, hogy magyar óvoda nincs. Ha a gyerek bekerül az óvodába, s megtanulja a szlovák nyelvet, ami logikus, hogy megtanulja, habár már az utcán is megtanulják a gyerekek egymástól, akkor a szülő azt gondolja, minek adjam magyar iskolába, már tud a gyerekek szlovákul, és könnyebb lesz neki, és senki nem tudatosítja azt, hogy az anyanyelv csak anyanyelv. Habár a gyerekek rászolgálnak, elsőtől kezdve van nekik egy óra pluszban, mert a szlovákot tanulják. Az napi egy óra plusz. Akkor a feladatok ugyanúgy megsokszorozódnak, mert többet kell készülni annak a gyerekeknek, s mindenki azt gondolja hogy könnyít azon a gyereken. S a további élet. Mert középiskola, már itt nincsen, s Nyitrán sincs magyar nyelvű, úgy hogy Újvár, Komárom, Dunaszerdahely. Most még ez az anyagi helyzet is olyan, hogy minden szülő meggondolja, hogy kollégiumba adja-e a gyereket, vagy bejár majd Nyitrára. (Moravszki Pálné Resz Ilona. Gyimes /F/)

Minden szlovák iskolának a fő feladata az volt, hogy magyarellenességre nevelje a gyereket. A magyar gyerekek is szégyellik, hogy egyáltalán a szüleik tudnak magyarul. Az ember megszólal magyarul, tapasztaljam, számos ilyen eset volt, katonaságot elébb említettem meg, tisztai iskolában is voltunk vagy heten, kinyitotta a száját, s magyarul válaszoltam neki. Néz rám, hogy hogy. Mondom, pajtás, elég ha kinyitod a szád, úgyis tudom, hogy magyar vagy. Mert kiejtés. Persze elég rosszul beszéltek szlovákul is, de így volt. Aztán jöttek ezek vegyes házasságok. Itt Menyhén most itt van Alsó-Felsőelefánt, ezek a szlovák faluk, onnan hozzák a menyecskéket. Itt az öreg isten sem segít ezen. Nem lehet visszafordítani. De ha csak Menyhéről lenne szó. Pár év múlva Gimes is ott lesz, ahol most van Menyhe. Vagy Zsére. Hiába van még egy-két magyarokodó zsérei. (Fülöp Vince, Menyhe/F/)

Nem rejtett, hanem egy élő erő működik, amelyik próbálja visszaszorítani a magyar oktatást, és ennek hűséges szövetségese maga a magyarság, a magyarságnak egy része, aki ezt a fékező erőt támogatja, és a saját – ha nagyon durva vagyok azt mondom – gerinctelenségével. Noha én tudom, hogy ez egy bonyolultabb jelenség, de azért csak ott van, hogy a fejekben nincs rend, a lelkekben nincs elég tartás, és ezt kihasználják. Ezzel az erővel szembeszegülve próbáljuk kihasználni Magyarország közelségét is. Emberek, ne legyetek szamarak! Most próbáljuk, próbáljuk, s van, akire lehet hatni. (Dékány Zsuzsánna, Csúza/H/)

Amikor egy fiam elvett egy szlovák asszonyt, ott már a magyarságnak végi van. Úgy van már az a gyerek beoktatva, hogy már annak végi van. Az már semmi. Én hallgatom, nézem a Duna tévét. Én úgy azt a székelységet is figyelem, aki ott van, hát bizony-bizony néha úgy elszomorodom azért, hogy neked a szüleid, az apád, anyád magyar, de a gyereket már román iskolába járatod. Vótam odahaza, voltam egy párszor, de bizony elég sajnós volt az, amikor hallottam, hogy hát haverom volt valamikor, ismertem ezt a családot és az apja annak a családnak Bukarestben végzett román egyetem, és akkor az a gyerek már nem volt magyar, mert román feleséget hozott. Nem csak egy. Ugyanúgy itt is. Ott is és itt is. (Balaskó Sándor, Érszalacs - Terbeléd/F/)

Gyengül, nagyon gyengül a magyarság. Öntudatlanul is, mindenféleképpen. Az anyagiakért odahajolnak, nem számít, hogy hova mennek. Vagy négy család van, amelyik tartja magát, büszkén vállalja, hogy ő magyar, s küzd is azért, hogy ne nagyon vegyüljünk össze a másikkal, de a többik. Erősen gyenge a lelkük. Itt is vannak olyanok a vegyes családokban, ahol a gyermek románt vett el, jobban tartják a román ünnepeket, mint a magyarokat. Hajol-

nak el. Van, aki ortodox lesz. Mióta én itt vagyok, 70-től egyetlenegy román nő esküdött meg a református templomban. Valahonnan Tecuci környékéről került ide. Jön a magyar templomba. A gyermekit ide keresztelte. A többik mind áthajoltak. Nem tudom, van a vallásnak ilyen törvénye, ha ortodoxoknál esküdtek meg, a gyermek is ortodox lesz. Az ilyenek mind meghaltak a számunkra. A magyarok számára. Vannak, akik mindkét templomban megesküsznek. De már a születendő gyermeket az ortodoxoknál keresztelték. Azóta sem láttuk a templomban nálunk. Megesküdtek. Az esküt románul mondták el. Tiszteletes úr lefordította nekik, az asszony arra se volt képes, hogy elmondja magyarul. A születendő gyermekeik ortodoxok. El van romolva teljesen az öntudat. Sokszor nem is tudom, hogy mondjam, hogy ne nagyképűsködjem, ne úgy beszéljek, ami nincs. Annyira gyengék vagyunk. Hibáztatjuk, így a kormány, úgy a kormány, s közben mi saját magunkat rontjuk el. Senki se fogta meg a kezünket, hogy erővel összeálljunk a románokkal, de hát ilyenek vagyunk mi. Férj feleség magyar, s román iskolába jártatják a gyermekeket, mikor konfirmálnak. Olyan nyelven mondják el, hogy az ember nem ért meg semmit az egész feleletből, amit feltesz a tiszteletes úr kérdés-ként, amit betanult. Mint egy török mikor betanul egy verset, aztán elmondja, de hogy mit, senki sem érti. Csak a gyermekek azt mondják. Nem tudnak írni. Elmennek táborba, s románul írnak az édesapjuknak. Anyjuknak. Nem szeretem...(Székely Jenőné László Margit, Tompaháza/E/)

Fogyás

A fogyás itt is és ott is mindenütt általános és ijesztő méretű. Felmérés nincs ennek üteméről. De ha a közösségek megcsappanását vesszük, azt, hogy olyan szlovákyban, ahol ezelőtt 50 évvel 70-en, 80-an ülték be egy-egy istentisztelet alkalmából a padokat, s most már ketten-hárman néznek bele az időbe, át-lagjában a szlovákyközösségek tizenkettőtől tizenöt évenkénti feleződési folyamatáról beszélhetünk.

Fogyunk. A magyarság megy külföldre, Ausztriába, Ausztráliába, Kanadába. Ebbe a három országba mennek. A szerbek azok szaporodnak, me jönnek, jönnek Boszniából, most jöttek Koszovóból, onnan menekülnek a szerbek. Hova mennek? Ide Vajdaságba. Hogy a magyarokat még jobban lenyomják. Most is van letelepedés. (Gajdos Jánosné Zsuni Viktória, Budiszava/V/)

A mi falunkban a magyarok alatt egyházi iskolák voltak. A katolikusoknak volt iskolájuk külön, ott szlovákul is tanítottak, a reformátusban csak magyarul. Kívülről nehéz elképzelni, 45 után milyen bukás volt a gyerekek részére, amikor egy szót sem tudtunk szlovákul, s bumm, beleestünk a szlovák iskolákba. Az összes gyerekek buktunk. Egy évet buktunk amiatt, hogy nem tudtunk szlovákul. S ennek milyen romboló ereje volt az önérzetre, arra a bizonyos méltóságra, mely megbicsaklott bennünk. Györkéről kikerültem polgáriskolába, természetesen csak szlovákul folytattam, s az összes iskoláimat szlovákul is fejeztem be. A mostani időben Györkén már aligha van öt család, amelyekben még az unokák is beszélnek magyarul. Például az én családomban valamikor nagyon sokan voltunk, ma már csak az én unokám beszél magyarul. A családomban a bátyám volt magyar, ő magyar iskolába is járt, 12 évvel idősebb volt nálam, de a felesége szlovák volt. Természetesen, hogy a családban már szlovákul beszélünk, mert ott volt a menyecske, csak nem fogunk a menyecske előtt magyarul beszélni. Rosszul fogja érezni magát. Mit fog rólunk gondolni. Na de ez már családi tragédia. Ez a családi nyelvkeverés, ebben mindig engedett a magyarság. Mindig győz a szlovák. Hiába, többségbe voltunk, Györkén valamikor a reformátusok többségben voltak, már most többek katolikusok, ezelőtt nem volt templomuk sem Györkén, építettek maguknak templomot is. A katolicizmus magával vitte a szlovakizációt. A 45 utáni rendszer, ennek nagyon de nagyon segített. Minden módon, ami törvényes, a Benes dekrétumok most is érvényesek. Ahogy kiváltak, Csehországban már megszüntették, Szlovákiában ma is érvényesek. Be volt tiltva a magyarság! A magyar s a német nemzetiségű alacsonyabb rendű volt mint a szlovák! (Pető Ferenc, Magyarbód/F/)

Mind magyar házak voltak, s most már mind románok. Fogyunk. Összeházasodnak, nem törődnek, ugye el is mentek Németországba, erre-arra. Az a baj. Az uram annyit írt, mindig szeretett írni, fel van írva, hogy csak két román családnak adtak itt letelepedési engedélyt, és most ők vannak többen. A templomba akkor mindenki eljött. Most már nem jönnek. Szilveszter este van, készülnek a mulatságra. S a templom az nekik nem fáj. (Koncza Béláné Székely Erzsébet, Vízakna/E/)

Szentyenyeden is ritkulnak, ott is kevesen vannak. Őt testvérek voltunk, három leány és két fiú. Édesapám meghalt korán, még csak nyolc hónapos voltam, háborúban volt, a 18-as háborúban. Nehéz volt. Nyugdíjt nem kapott édesanyám. Nagyon sajan voltam abban az időben még. Volt egy 25 család magyarság. 25 család, nem személy. Most már aligha van három négy egész család. Még vagy két-három fél. A fiatalok mind kimentek. Mindenkinek voltak gyermekei, de mind elmentek, azok vissza nem jöttek. Van amelyik magyart vett, van amelyik román, de haza nem jött senki. Úgy hogy fiatal a faluban nincs senki. Csak öregek. Mára vannak, holnap nincsenek. Szép a templomjok, szép a harang, kár volna érte, hogy. Mast javítják a templamat. Leányegyház. Pulyonhaz tartazatt. Pulyonból járt hozzánk lelkész. Most Pulyonban sincsen. Osztán egy vasárnap Pulyonba és Szentyenyedre, más vasárnap Noszolyba és ide. (Szabó Istvánné Irma, Szentyenyed/E/)

Legenyében 107 ház volt, 497 lakossal, túlnyomó többségében református. Most pedig vagyunk – ha mindenkít beleszámolok – 23-an. Itt szemben van egy család, ott van két gyerek. Én csak temetek. Tavaly összeszámoltam, 78 temetésem volt. Keresztelni? Alig! (Lejko Zoltán, Legenye /F/)

Ennek a falunak már ide s tova fele ukrán. Amikor bejött ez a kommunista rendszer, a fiatalság menekült a városba. Az öregek kiöregedtek velem együtt, és nagyon sok ház került eladásra. És ez a felvidéki ruszinság menekült a hegyek köziből, talán jobbnak látták itt a lehetőséget a megélhetéshez. Most jelenleg is ha megszámlolom, 6-7 ház eladó. Kihaltak az öregek, a fiatalság nincs, és eladó. És jönnek. Az én fiam is. Három gyereke van, mind a három gyerek Magyarországon tanul. Két lány Hajdudorogon, a fiú Debrecenben. Már második éve ott vannak. A menyémek vettek Debrecenben lakást. Ha átköltöznek oda! S aztán egy évre vagy a következő évre ez a ház is eladó lesz énutánam. Innen van a csökkenés. Ezt már én nem érem meg, de elkövetkező 10 évben már Sislócon alig lesz pár család magyar. Egy pár fiatal van, aki itt telepedett le. Ha megszámlolom, esetleg négy vagy öt. Aki megnősült, ő az örökös, s ittmaradt. De hogy meddig, azt sem lehet tudni. Ez sajnos, ez a kárpátaljai magyarságnak a sorsa. Habár Magyarországon telepednek le, de nagyon pusztul a magyar. Gyermekkoromban ez színmagyar falu volt. Úgy mondom, ahogy van, ahogy én emlékszek, itt születtem, itt nőttek fel, 70 ház volt Sislócon a templommal és a községházával együtt. És máma kétszázon felül vannak, jöttek be. Hát csak itt Sislóc s Bártfa közt 70 hely van kimérve bennvalóra. De mindég annyi az igénylő, hogy száz is van benn a községházán. Ilyen hegyiek. A föld a miénk volt. Míg a Szovjetunió létezett, addig egy kérvényt kellett beadni, igénylés bennvalóra, s megadták ingyen. Ennyibe került, írtam egy kérvényt, meghatározták, esedékes-e nékem adni, s akkor adták. Most meg kolhoz még mindig van, a községházától igénylik a bennvalót. És a községháza kikér a kolhoztól egy bizonyos területet, s azt adja. A régi tulajdonosok nem igényelhetik vissza a sajátjukat. Az a mindenkié, ami a kolhozé. Ha megszámlolom, Sislóc kisközség, már az én emlékezetemben 450 hektár körül van föld, amit szétosztottak ilyen építkezési területnek. Kié volt ez a föld? Az enyém, meg a másik emberé, meg a harmadiké. Akik a kolhozban ledolgozták a bizonyos idejüket, 1 Ha 85 ár földre kaptak csertifikátot (bizonylatot). Ezt a kolhoz köteles kiadni, ha van nekem mivel megművelni. Azon kívül, hogy ehhez a bennvalóhoz van még külön 50 ár. Sok nem tudja, hát én se, a gyerekeim nem igen akarnak már gazdálkodni, nekem meg már minek ebben a korban ez a föld. (Szalomon István, Sislóc/K/).

Keresztelés kevés van. Ha van 30-40 egy évben az sok. Temetés az van hetven. Elég sok most a vegyes házasság, főleg a magyar lányok szerb fiúkat találhatnak. Mikor már vegyes házassághoz kerül a dolog. Az idén eddig volt tudtom szerint 5 házasság. Abból egy volt csak magyar, a többi mind vegyes. Olajos Tibor Subotic Valériával. Horvát Pál Radulovics Nezanával, Virág János Druic Sztrezsanával. Szekeres Zoltán Bálint Valériával. 4 tiszta magyar, Kasza Lajos Stevoliccsal. Keresztelő 98-ban: 29. 7 tiszta magyar. Mondjuk itt a szülők is hibásak, hogy nem adják a gyermeküket a magyar osztályba. A plébános a hittan órát szerb nyelven kellett tartsa, nem tudnak a gyerekek magyarul. Az idén volt bérnállkodó. Egyik sem tud magyarul. Pedig mindenkinek az egyik szülő magyar. S magyarul nem tudnak. Az egyik valamennyit, valamennyit pár szót tud, érteni értenek, de választ nem tudnak magyarul. Az egyiknél az apja magyar, az anyja román. A lány nem tud magyarul, de románul sem tud. Egyik nyelvet sem tudja, a család szerbül beszél. (Lovász Sándor, Versec/V/)

Kezdték beszivárogni a környékbeliek. Itt ahány ház van, meg lehet számolni, hány magyar ház volt, azok mind román kézre kerültek. Itt ebben az utcában is. Szócsai Lajos, Esztergály, Sneider, végig az egész utca. Most is mint mi is. Ketten vagyunk, van két fiam Kolozsvárt, az egyik elektromos mérnök, a másik építészmérnök volt, nyugdíjas. Azok ide nem jönnek. Ha mi meghalunk, a ház eladódik. Verespatok volt a katolikus egyháznak plébánosa. Most Gyulafehérvártól a püspökségről jön minden vasárnap. Itt Abrudon nekünk is állandó papunk volt 72-ig. Én kiszolgáltam eddig nyolc papot. Én vagyok a katolikus egyház gondnoka. Ide most egyszer egy hónapban jön pap. Olyankor vagyunk 18-20-an, akkor már zsúfoltan vagyunk. S olyan templomunk van, hogy csodaszép. Apadunk, apadunk és apadunk. Van egy idősebb is, egy 93 éves, s egy jó ismerősünk, 90 éves. Utána következem én a 89 évemmel, a feleségem 83, akkor nagyon kevesen vannak ötven-hatvanasok. Nagyon kevesen. Már azok is. Aki van még fiatalabb, az mind vegyes házasság, a gyerekek mind románok lesznek. (Sufiárzki Lajos, Abrudbánya/E/)

Mikor én idekerültem 52-ben, sokkal több volt a magyar, de sokkal jobban meg voltak félemlítve. Az emberek nem beszéltek. Nem mertek beszélni. Egyedül az volt, összejöttek a templomban imádkozni, misére, itt beszélgettek magyarul. Odahaza beszéltek, az utcán ha beszélünk magyarul, mert én másképp nem is tudtam, bizony ránk-ránk szóltak. Elmentünk az üzletbe, sorbaálltunk, élelmiszerért, elkezdtünk magyarul beszélni, mindjárt ránk szóltak, ne beszéljünk magyarul, beszéljünk oroszul vagy ukránul, mert ők azt nem értik, s mi itten szovjet kenyeret eszünk, és beszéljünk úgy. A munkahelyeken szintén leintették az embereket ha két magyar a munkahelyen elkezdett egymás közt magyarul beszélni, ott is leintették őket. Én a gyerekekkel foglalkozom. Hány nagymama mondta, az én unokám nem tud már magyarul, érteni ért, de nem tud, mert hát nem akar beszélni. A gyerek elment óvodába, a gyerek elment iskolába, ha összekerült két-három olyan gyermek, akik magyar családból voltak, egyszerűen az óvónéni, tanító néni leintette őket, hogy tessék oroszul, ukránul beszélni. Hogy az osztálytársaik, diáktársak kinevették, kicsúfolták őket. A gyerekek már szégyelltek magyarul beszélni. Már szégyellték azt, hogy ők magyarok. Ha hazamentek, az anyuka vagy apuka magyarul beszélt hozzájuk, megértették, de nem válaszoltak magyarul, mert szégyellték, mert nem akartak. Elment a negyven év, az akkori gyerekek, fiatalok mind szovjet iskolába jártak, szovjet nevelést kaptak, a sok vegyes házasság, bizony nagyon elukránosodtak, eloroszosodtak itt a magyarok. Ha a férj vagy feleség volt ukrán vagy orosz, annak a nyelvét beszélték. Automatikusán ők is úgy kezdtek beszélni, ahogy megértették őket. Ha összeismerkedtek valakivel, a jövőendő feleségükkel vagy férjükkel, annak a nyelve lett a közös nyelv, mert az nem tudott magyarul. Tehát a családban sem beszéltek magyarul. Sokszor a szívem fájt, jöttem a városba, és tudtam, hogy ez magyar családból van, kezdenek beszélgetni, a hatodik, nyolcadik mondatnál átváltak oroszra, ukránra, pedig akkor már lehetett beszélni magyarul. Tulajdonképpen hivatalosan ez nem volt megtiltva, de állandóan leültettek, állandóan fasiszták voltunk végig magyarként. Ezek a fiatalok nem azért nem beszéltek egymás között magyarul, mert nem akartak, hanem mert már nem volt szókincsük, nem tudták kifejezni magukat. Elkezdtek magyarul beszélni, aztán ukránra vagy oroszra váltottak át, ahogy a mindennapi dolgokat napközben megtanulták. (Bilics Jánosné, Janosovszki Éva, Rahó/K/)

Megváltoztak az étellel szembeni elvárások. Nem vállalják azt a felelősséget, ami a gyermekáldással jár. Bár egy gyerek nem gyerek, két gyerek sem gyerek, mert csak a szülőt pótolja, a harmadik pótolja a népesség szaporodását. Ha azt akarjuk, hogy megmaradjunk és fennmaradjunk, vállaljuk a gyerekáldást. Az anyagiak azok is meghatározzák már a család nagyságát, habár ezelőtt merem állítani, hogy sokkal népesebb és sokkal nehezebb körülmények között lévő családok vállalták, hogy istenáldás a gyerek. A sok gyerek az mély gyökeret tud eresztetni egy családnak a talajban. Ha nincs sok gyerek, csak egy gyökere van. És még valamit. Férj-feleségnek egyformán kell vállalni a gyermeknevelést. A pesztonkázástól, tán még. S akkor mikor engedjük azt, hogy szükségszerű gyereket nevelni, a gyerekáldást isten áldásaként fogadni a családban, akkor azt mondom, talán lesz jövője a nemzetnek. (Branstetter Sándor, Szentágota/E/)

Figyeltem a templomban a ministránsokat, magyarul kell neki olvasni a szent leckét, akkor is maguk közt ukránul beszélnek. Ha magyarul olvastok, beszéljétek magyarul is, mondom. Mintha én valami rosszat. Egymásnak szólnak ukránul, ki fog olvasni, akkor én fogok, azt is ukránul, akkor az olvassa. Mikor elolvassa, azt mondják ukránul, rosszul olvastál. Próbáld

meg még egyszer. Olyan szívfájdalom fogja el az embert. A szülők is beszélnek magyarul, az atya is szól hozzájuk, ez már úgy be van programozva. Kimennek öten, haton a ministránsok, ukránul beszélnek maguk közt. Figyelnek, hogy én járok-e a közelükben. – Mondom: nem azért mondom, hogy ne beszéljetez ukránul, de most magyar dolgot beszélünk meg, akkor beszéljünk magyarul. Ha hittan órára jönnek, az atya ha itt van, neki magyarul beszélnek, ha nincs ott, akkor már ukránul. Olyan makacs korszak jött el, nem tudom elképzelni, miért van ez így. (Birosz János, Kőrösmező/K/)

Aki a faluban született, őslakós, 12 család van. A többit kitelepítették. Hogy mennyit? Én már nem is tudom. Aztán a bevándoroltak. Sokan eladták itt a házakat, Losoncra mentek. S szét a nagyvilágba. Faluról telepítették be Losoncot. Vannak most olyan gyerekek, akik voltak, azok szlovákokká nőültek, azok nem magyarok, ha szlovákok. Nem mondhatom, hogy magyarok. Szlovák iskolába járatják, hogy előnybe lehessenek. Hogy előnyben vannak-e, nem tudom. Nem tudom, azok hogy vannak. (Lukács Jánosné Árvai Mária, Rapp/F/)

Az én lányom járt utoljára magyar iskolába, utolsó generáció volt. Na, de mér nincsen. Nem azért, hogy nem volt senki annak az oka, hanem csak szülők. Négy osztályig volt elemi iskola, s akkor át kellett menni 5-8-ba ide Kácsra. A nyolc osztályos iskolába. Mikor átment abba az ötödikbe, akkor azt kifogásolták a szülők, a gyerekeknek sokkal nehezebb. Lehet, hogy nehezebb is volt. Akkor két magyar tanítónő volt, egyik az első kettőt, a másik a harmadik-negyediket tanította. Utoljára már csak egy tanítónő maradt, de annak nem volt már kit tanítson. Mert a szülők nem akarták beadni. Mondták, nehéz ez így. (Brunclik Lászlóné Dorn Teréz, Kács/V/)

Telesen magyar falu volt, a görögkatolikusok is mind magyarnak számítottak. Van itt olyan irás, a görögkatolikus emberek tiszta magyar emberek. Csakhogy a görögkatolikus templomot bezárták, s kinyitották mint pravoszlávot, ortodoxot. Az kommunista vallás volt. A görögkatolikus papokat számúzták, aki nem írta alá, hogy átáll pravoszlávvá, aki aláírta, az tovább dolgozott. Ez így volt. Most pedig ha olyan pap van, aki tud magyarul beszélni, nagyon jó. A mostani görögkatolikus papunk nem tud, csak tisztán ukránul. Református papunk is úgy van, hogy három községben szolgál. Nem lakik itten, még a három községben sem, melyet pásztorol. Novemberben lesz lelkésszé szentelve, befejezte a teológiát Sárospatakon, két évig még segédlelkész, és akkor november 7-én lesz pappá szentelve. Beregszászban lesz az ünnepség. Itt szolgált Gödényházán, Tekeházán s Királyházán. Ottan Királyházán nagyobb magyarság van, mert ott van katolikus templom is. És valahogy megvédte a római katolikus templom a magyarokat. Tekeházán is vannak görögkatolikusok. Fele görögkatolikusok lettek, fele pravoszlávok. (Kolozsvári Sándor, Gödényháza/K/)

Akik csak voltak

Sokan már csak voltak magyarok. Bizonyítják a más nyelven megszólalók nevei, bizonyítják a fejfák, sírkövek, bizonyítja az emlékezés.

Kolozsvári, Huszár nevéek, Tarnaiak, s ukránoknak vallják magukat, de átlagban ők is magyarok, akkor van Gáll nevezetű, Bökényi, még Bökényi több. Ezek mind magyarok. Akkor van néhány Nagy nevezetű. Vannak a Gacs nevéek. Régen volt Deák is, de már kihaltak az öregek, a lánya más néven szerepel. Ezek a huculok a mi falunkban. (Huszárné Kolozsvári Marika, Gödényháza/K/)

Fogaras, el egészen Románújfalui, az is egy fájdalmas hely. Akkor van egy másik Cinsor. Ahol van egy református templom, senki nem is tudott már róla, elfelejtették az előljáróink. Akkor elmentünk vizitációba, hallottam ott az emberektől róla. Hát a baptisták beültek oda. A harangot elvitte az ortodox pap. Senki nem akar hozzányúlni. Pedig hát mégiscsak a miénk. (Szegeci László, Magyarigen/E/)

Eltűnt magyar családok. Ha névre vesszük, akkor széles réteg volt a Bolyós. Ez volt a faluban a legtöbb. Kevés Molnár és pár Bora. Jöttek ilyen beköltözők, Alabán, ezek már beköltöztek. De a törzs, örökösök a Bolyós család volt. Úgy tűntek el, nem maradt örökös, aztán megszűnt a család. Voltak katona barátaim is erdélyi származásúak, s mikor a visszavonulás volt, s nagyon sok erdélyivel találkoztam, beszélgettünk, ott teljesen más a nemzeti öntudat s a magyarság összefogása, s ma is egészen más, mint itt, különösen ebben a keskeny sávban Szlovákiában. Ott képesek áldozatot hozni a magyarságért. Nálunk olyan embert keveset találunk, aki valamit rátenne a nemzeti érdekre. (Bolyós Géza, Kismulyad/F/)

Tamáspataka román falu, nincs magyar. De a nevek. Mind magyar nevek. Ott van ilyen magyar név. Kádár, az egy nagy család ottan. Kincses. Most már Kinciuc, nem Kincses. Besztercei, most Bistrián jár. Ilyen neveket mind elváltoztattak. Az öregeik még Beszterceiek voltak. Régen, a háború előtt. (Egri Ferenc, Lozsád/E/)

Vályi, Vitéz, Pető, ezek tiszta magyarok, Gazsó. Petőék magyarok voltak. Ők majdnem egykorúak voltak az én nagyapámmal. Az ő felesége Láncról is volt, csak magyarul beszéltek. Ezek már csak szlovákul beszélnek. Pető Pista, Máté Pista. Több volt a református mindig, s a reformátusok mind magyarok voltak. Ilyen szegényebb családokból voltak. Ezek a rusznnyákok, ezek a görögkatolikusok, ezek alkalmazkodtak a magyarokhoz, de otthon csak az ő nyelvükön beszéltek. Hanszerék, Ritkásék, a Katóék ezek görögkatolikusok voltak eredetileg. És már most átállottak, alkalmazkodtak. (Hreha Irén, Feketeruszka, Györke/F/)

Őket valamikor hozták ide munkásoknak. A Korpások azok magyarok voltak. Koerpás, Kötkési, a Komjátrul idenősültek. Kelemenék, ezek mind református magyarok voltak, de most már el vannak szlovákosodva, nem lehet nekik mondani, hogy magyarok voltak. Mert azok a fiatalok ugye. Egerszegi, ezekből a magyar falukból ezek csak magyarul beszéltek. Akikkel jóban is voltam. Haragudtak a magyar nyelvre. Gyűlölték a magyar nyelvet. Miért beszélnek magyarul? Mert örököltém édesanyámtól, az tanított meg magyarul. Többnyire ez mind szlovák, szlovák, szlovák. Már annak is mondják magukat. S még meglepőbb van olyan magyarból lett szlovák, aki gyűlöli a magyarokat. Egy alkalommal a váróteremben voltunk Hollósnál, s begyűtt egy magyar, s mindjárt magyarul beszélünk. Megszólal egy asszony: Mikor hagyják már el ezt. Annyira haragusznak a magyarra. Azért vannak magyarok is, akik nem szeretik a szlovákokat. Én szlovákok között dolgoztam, én nem tudom azt az ellentétet. De a magyarok is vannak. Ezek szlovákul beszélnek! A szlovákok: Ezek magyarul beszélnek! Ez az ellentét, ez. Sajnos, mondom, hogy. Egy alkalommal volt Magyarországon, már a gyerekeknek magyarul mondom, ha eljönnek ide, nem tudtok velük beszélni. Hát hogy, hogy? Szlovákiából származnak, s nem tudnak szlovákul? Magyaráztam nekik, magyar falu volt. De nekik furcsa volt, Szlovákiából, és magyarok? Azért volt itt valamikor magyar iskola is. 18-ig. 18-ig nem volt szlovák iskola. 38-44-ig, akkor megint. 45-től magyarul már nem tanultak. (Bakóné Vendég Zsuzsánna, Alsószőlős/H/)

Fehérrel meszelt, alul sötétel elhúzott házak voltak. Akik ezekben a házakban laktak, kint vannak a temetőben. Ott is az embernek sír a lelke, valamikor fejfák voltak, most sírkövek vannak, és a legtöbbször szerb, még a neveket a sírkövekbe is szerbül vésetik bele. Mert hát így könnyebb annak aki vési. A múltkor láttam, aki magyarul kérte, ott a ty betűnél az y-t tették előre. Meg Ömböli helyett Embeli. A szerb betűk közt nincs ő. Még a temetőben sem őrzik meg szegények a magyarságukat. Valahogy az az ellenállás vagy az az akarat, valahogy úgy kihalt talán, vagy belefáradtunk mindannyian. Én igazán hibának ismerem el, hogy mindannyiunk tehet ezért, hogy így van. Mindannyian tehetünk. Valahogy nehéz volt, ezeken az évtizedeken keresztül állandóan szembehelyezkedni valakivel. Könnyebb volt víz mentében úszni. Csak a szomorúság marad meg az emberben. A fiatalok ezt nem értik. Nem érzik. A mi szüleink fenntartották bennünk. (Gyuricsné Varga Anna, Nagybecskerek/V/)

Kovács Augustin. Az apja Kovács Pista volt. Kovács Sandu. Az is magyar volt, s románok lettek. Demeter Márton, a fia Demeter Sanyi, nem tudnak magyarul, Demeter Albert két fia, szintén románok. Valódi magyarok a Demeterek, csak nem tudnak magyarul. Mind a kettő magyar, csak nem tudnak a gyermek magyarul beszélni. Románul társalognak. Sebesi Gyula, s a felesége. A pünkösdiékhez járnak. Így fájulnak el a magyarok. Adnak egy-egy cukorkát nekik, bubát. (Molnár János, Mezőzáh/E/)

Ezerháromszáz lakosa van Zsérének, 65%-ában magyarok lakják a falut. A 35% szlovák, van még néhány cigány vagy cseh. Főleg szlovákok. De sajnos nem olyan szlovákok, akik szlovákként születtek, itt szlovákosodtak el helyben, a faluban. Hogy lehet itt elszlovákosodni? Úgy hogy nem íratják be magyar iskolába, és ha valaki már nem magyar iskolában járt, akkor már szlovák nemzetiségű. Büszkén vallja magát szlováknak. De csak egymás között lehetnek szlovákok, vagy köztünk, magyarok között, mert ha elmennek egy szlovák környezetbe, akkor ők a magyarok. És szidják őket. Ők olyan magyarok, hogy se magyarok, se szlovákok. Egyszer kritikus helyzetben voltunk már, és bizony nagyon szegényben maradtak, mert ők valóban identitás tudat nélkül, ugye hát szeretnének, de sehol vannak. Se itt, se ott. Ahhoz

intelligencia is kell, hogy ezen gondolkozzanak. Mert ugye munkaviszonyban nem nagyon jó, ha valaki nagyon magyarnak tartja magát. Ott csak hallgatni kell és dolgozni. Hát ahhoz intelligencia kell, értelem kell, hogy valaki megértse, kiharcolja vagy megtartsa a maga értékrendjét. Meg kell tartani, mindenki tudja róla, magyar vagyok, s akkor elmagyarázom, értsétek meg, ettől és ettől vagyok én magyar. Elsősorban attól, mert ti tudjátok, hogy én magyar vagyok.(Maga Ferenc, Zsére/F/)

Sorsok, helyzetek

Román uram volt. S két leányom s egy fiam. Egyik sem tudott magyarul. Én nem jártam iskolába, mert én kellett, hogy járjak a disznókkal s a johokkal. Nem hagyta a drága anyám. Régen úgy volt, amíg nem lett a kollektív, hogy járj a disznókkal. Tudja mért nem tanítottam meg a gyermekeimet magyarul? Én megmondom úgy, ahogy van. Há itt van a románság. S a románok közt vagyunk. Itt több a románság, mind a románok közt élünk. A férjem engedte, engedte volna, de mind román, román, én be vagyok kerítve a románokkal. Voltam magyarok közt is, ott születtem. De ha ide gyűttél, mondja, mé nem beszélék románul. Itt olyan irigyek, s kell, hogy beszélj, hogy mondják ők. Édesanyám emlékét, hiába, ha egyszer elgyűttem ide, azt el kell felejtsem. Kellett hogy beszéljek úgy, hogy mondták ők. Nem volt könnyű, nem volt könnyű. De mit hogy csáljak. Mit csáljak. Maga tudja, s ha nem tudja, mondom. A magyarokat csúfolták, doamne, hogy mondták. Tudják. Bozgor. Azt mondták, hogy bozgor. Mai bozgor, mit beszélj magyarul. Románul kellett hogy beszéljek. Mit csáljak? Kellett úgy beszéljek, mint ők. Én gondolom, románok. Mentek a templomba. Hogy itt több a románság, a magyarok is románul beszélnek mindig. Mentek a templomba, nem hogy imádkozzanak. Össze-vissza van itt minden. (Gyulai Jánosné Szilágyi Rebi, Alsókaracsonyfalva/E/)

Mintha csigaházban éltünk volna. Magunk között magyarok voltunk. Azok, akik keményen magyarnak tartották magukat, mondták, hogy magyarok. Nem vertük a mellünket, éltük a mi magyarságunkat, de általában az emberek visszahúzódtak, nem akartak újat húzni a hatalommal, mert Szolyva, az elhurcolás az egy nagyon kemény dolog volt. A sztálinizmus nagyon komisz volt, az emberek a szomszéd előtt, vagy még a családon belül sem mertek semmit, vagy alig mertek valamit mondani, mert féltek. Egy rosszakaratú megjegyzés valahol, egy harag, vagy nem tudom mi, tényleg, hát a gulágokra repítette volna azokat, akik nem vigyáztak a szájukra. Az emberek megszokták, hogy visszahúzódtak. Itt mindenki félt. A magyarokat és a németajkúakat elhurcolták. Ősszel bejöttek októberben, s már decemberben vittek az embereket. Válogatás nélkül. Mikor már rájöttek, hogy miről van szó, be kellett jelenteni, hogy kicsodák, egyszerűen letagadták, hogy magyarok. Elkezdtek ruszinul beszélni, vagy szlovákul beszélni, vagy mit tudom én, s azt mondták, hogy ők nem magyarok, szlovákok vagy ruszinok. Itt nagyon nagyon sok magyar család a gyerekeit nem magyarnak nevelte, hanem ruszinak, ukránnak vagy oroszoknak, mert ő a kezdet kezdetén annak mondta magát. És tényleg olyanok vannak, hogy nem tudják, hogy kik ők. Még dicsekedett is egy Gábor nevű tanácselnök, hogy az ő anyja nagyon jól tud magyarul, az ő anyja magyar. De ő már ukrán volt, az ő családjá ukrán volt. Gábornak – tegyük fel – az apja azt mondta, hogy ő nem magyar. Ő már ruszinak mondta magát, úgy nevelte a gyerekeket, s nem is tanították meg beszélni, nem akarták, hogy. Később már nem tudták visszacsinálni. (Bilics Jánosné, Janosovszki Éva, Rahó/K/)

Egy napot se jártam magyar iskolába. Egy betűt nem tanultam magyarul. Nem volt szabad megszólalni sem magyarul. Megszidták, leírták százszor is, hogy nem fogok magyarul beszélni. Nem volt szabad. Nem csak én, voltunk sokan reformátusok, magyarok voltunk, Akkor nem volt úgy mint most, hogy minden osztályra tanító, első, második, harmadikot tanította egy tanító, még a negyediket is, osztán 5-8, akkor csak két tanító, esetleg három. Ha, első osztályban sokan voltunk. De csak szlovákul tanultunk. Nem volt fele, nem haladtuk meg a 25%-ot, azért nem volt szabad a hittant se tartani magyarul az iskolában. Nem volt szabad bejöni a tiszteletes úrnak a iskolába. (Simon Jánosné Hencze Ilona, Alsószőlős/H/)

Ezelőtt 23 évvel, mikor kihelyeztek Hátszegre, házbérben laktam, s jött a tél, beszereztük a tűzfát, egy autó fát, s azt fel kellett vágatni. A favágó János és Péter volt, a családi nevüket nem említeném, hogy ne sértődjenek meg. Ahogy vágta a fát, románul beszélgettek. Megkérdeztem Jánost, mikor felhozta az első öl fát, megkérdeztem: János bátyám, ha maguk magyarok, s testvérek, miért beszélnek románul munka közben? Erre János bátyám azt felelte

vissza: már 40 éve lakom Hátszegen, nekem ez könnyebb. Ez jellemzi a szórványt, főleg az egyszerű embereket, nekük mindegy, hogy milyen nyelven szólnak. Az egyetlen kapocs, ami őket összetartja, az a vallás. Ebből kellene kiindulni, mikor a hovatartozásukat szemléljük. Így kéne elfogadni őket, ahogy vannak. Hiába próbálunk belőlük mást csinálni, mint amik. (Teiszler Pál, Hátszeg/E/)

Az én lányom azt tudom, hogy tovább fogja vinni. Mondja, ő magyar. Ő lány. Ha férjhez megyen, kész. A többit nem tudom. Én csak a saját családomról bírok beszélni. A többivel nem vagyok összekötetésben annyira. A régi magyarokkal. Én magyar voltam és magyar vagyok, nem bírom abból kihúzni magamat. A világpolitika, hogy én itt rekedtem. Ahogy mondják, viszmajor. Az már nem az én hibámból volt. Hova menjek? Akkor Magyarországon kommunizmus volt, mindig veszekedtek a jugoszlávokkal, nem bírtam menni. A háború után elsőször 65-ben léptem át a magyar határt. Addig csak jöttek a rokonok, idejöttek, én meg az állomáson integettem. Mikor megyünk mink? Nehéz volt megmondani. Nem voltunk jók a jugóknak. Mikor magyar szót hallottam, mindig azt gondoltam, turisták. A legtöbbit a turistáktól hallottam a magyar nyelvet. Hogy honnét jöttek, nem tudtam. (Ádány Antal, Fiumé//)

Én 56-ban kerültem ide, nevenőtől, felfogásomtól fogva magyar voltam. Beszélni keveset beszéltem. Székely József volt az uram, s bizony nem beszélt olyan jól magyarul. Apósom, Székely Pál is szinte törte a magyart. Három testvér volt, az a három testvérem, amíg ki nem került a házból, csak magyarul tudott. Már mikor a gyerekek közé került az óvodába, ott már románul beszéltek. Az egyik sógorom Székely Zsigmond. Az már nem tudott magyarul. Az én urammal én végig magyarul beszéltem, és most a tyúkajaimmal beszélek magyarul! Mert meg akartam tartani az anyám nyelvét, s az apám nyelvét! Olyan környezetben nőttem fel, hogy én ezeket hoztam magammal amikor idejöttem. De maga a nép imádott. Kertélyesre kerültem, tudták jól, hogy magyar vagyok. Úgy jöttek hozzám a gyerekek, hogy nagyon. Nem volt az, hogy jó, ki kell állni azért. Meg kell dolgozni. (Székely Józsefné Berecki Gabriella, Verespatak/E/)

Mindkét szülő magyar volt. Pozsonyban végeztem a magyar gimnáziumot. Nyitrán nem volt magyar iskola. A szülőknek ez fontos volt, hogy magyar iskolába járjak. A feleségem szlovák. Családi nyelv: szlovák. A gyerekek nem nagyon tudnak. Kicsit. Csak úgy, hogy a nagypajukkal magyarul beszélnek, csak úgy törve, nagyon törve, inkább azt mondanám, hogy nem beszélnek magyarul. Hogy miért nem beszélnek? Ez nehéz kérdés. Nem is tudom miért nem beszélnek. A családi nyelv az szlovák lett. Nehéz, erre nem is tudok válaszolni, hogy miért nem. Nem is hogy nem volt lehetőség, de így hozták a körülmények, így mondanám. Fontos a magyar nyelv, de itt mindamelllett most már figyelembe kell vennem azt, hogy a feleségem szlovák. Ezt nem lehet elhanyagolni. Neki is figyelembe kell venni ezt. Azt hiszem, a gyerekek megtanulnak még magyarul. Nem olyan nagyok. Azt hiszem, ez még nem végleges probléma. De itt főleg a környezet, amikor kicsik a gyerekek, szlovák környezetben nehéz a gyerekeket tanítani magyarul. Nehéz sorsuk van a szlovák környezetben a gyerekeknek, ha magyarok. A környező gyerekek csúfolják, aztán verekednek velük. Megverik őket. A gyerekek között ez nem így van, azért, mert magyarok. Azt hiszem, a gyerek másképp néz erre, ő csak azt látja: más. Ami más, az nem jó. Az emberben benne van, ha megnézzük, mellé kerülhet egy néger is, az ember ránéz. Nem kell ha cigány származású, úgy néznek rá, hogy ez idejött közénk. Szerintem senki ezt nem érti. Főleg a gyerekeknél ez nem konkrét dolog. Éz olyan belső érzés, ezt ők nem tudatosítják. Ez csak egy belső, hogy más. Éppen úgy van, ezt nem gondolom, hogy csak a magyar és a szlovák. A gyerekek között általános. Egyik jó, a másik rossz. Csintalan. Emlékszem, mikor gyerek voltam, mind magyarok voltunk, s akkor voltak rossz gyerekek, odajött, s odavágott. Milyen okból? Mert okosabb voltam, mert jobban játszottam, futballt. Hol kereshetem mint felnőtt férfi az okot. Nem lehet megtalálni. Később mikor felnőtünk 15-16 éves kortól barátok voltunk. Mikor gyerekek voltunk, rossz gyerek volt, akitől mindenki félt, s mindenki vert. Nem lehet egy nemzetiségi problémát visszafordítani. Ez nagyon komplex probléma. (Sz.O., Nyitra/F/)

Sok a vegyes. Van egy Székely Ilona. Mind a kettő magyar volt, a gyerekei románhoz mentek, a fia román volt. A kisebbik leánykáját magyar fiú vette feleségül. Ebből a családból ez az egy maradt magyar. Szőcs János, annak két leánya volt, mind a kettő románhoz ment. Elhagyták a vallásukat is. A másiknak is két leánya volt, mind a kettő románhoz ment. Ott van a sógornóm, Bálint János felesége, annak két fia volt, na az hálistennek mind a kettő magyar nőt

vett el. Magyarul tanulnak a gyerekek. Szabó Miklós az ortodox, a felesége magyar református. Két gyerekük van. A leány férje magyar, tud magyarul, van egy leánkája, na azok magyarok. A fia román nőt vett el. A fiú református, a leány ortodox. Van Kovács, aki most kurátor, annak van két gyereke, a felesége magyar, az édesapja ennek a Kovácsnak lelkész volt. Két gyerekük van, reformátusok, azok még nem házasodtak, de magyarok maradtak, magyar iskolába járnak. Románul végezték az elemi, de átmentek magyar iskolába. Fazakas Ferenc. Mind a kettő magyar, de sajnos a gyerekek mind románokat választottak. Reformátusok, de románul beszélgetnek a családban. Salat István, mind a kettő református, a gyerekek is konfirmáltak, de nem tudnak magyarul. Román falum, a gyerekek románul beszéltek, s már. A szülő a hibás, hogy elhallgatták, hogy ő hogy beszél. Nem kellett volna hagyják. (Gálfalvi Gézané Hósz Irén, Lekenca/E/)

Haton voltunk testvérek. Akkor nem volt úgy mint most. Hogy öltözet, szép öltözet van. Egyszer én hoztam el, mentem a templomba, eljöttem haza, ment a másik, a húgom. Most jó élet van. Nem tudom miért van ez. Régen szegényebben éltünk, de jobban tartottunk egybe a magyarok. Valahogy egyetértés volt, szerettük egymást, rokonok közt, idegenek közt. Most mindenki olyan büszke. Hogy ez a világ megváltozott, nem is tudom. Nálam például egy házban éltünk. Csak egy szoba volt, nyolcan voltunk édesapámmal, édesanyámmal. S most milyen házakat építenek! S azt mondják, nehéz. Régen volt sok erdő, volt miből építeni. Volt mindenkinek sok jószága, s most egy tehenet tartunk, több tehetségük nincsen. Eltem a férjemmel 48 évet, most hat hónapja hogy eltemettem, magam maradtam. (Szedlákné Mécserik Erzsébet, Bogdán/K/)

Egy falu is lehet menedékhely egy ember számára, akit esetleg a neve nem árul el, lehet, meg se keressük, lehet, hogy akár hanyagság miatt az ember nem vesz fáradságot, hogy a falvakba elmenjen, s megkérdezze, vannak-e ott hasonló vallású emberek. Azok általában megtörténhetnek. A magam szórványvidékén eléggé jól ismerem a falvakat, s elmondhatom – ez érdekes része a szolgálatomnak – felsorolták azokat, egy faluközösség nyilvántartja a más nemzetiségűeket, más felekezettűket, akik léteznek a faluban. És hát ott megdöbbenve kellett tapasztalni az egyszerű embersorsok alakulását, s egy közösség mennyire alakulhat újabb közösséggé, amikor egy-két ember megjelenik, illetve mennyire széthull, amikor egy-kettő van, és a másik kettő hiányzik. Anyyira széthull, amikor az illető egyén nem vállalja sem a nemzeti önazonosságot, sem a felekezethez tartozó azonosságát sem. Bár mindenki számára világos, hogy más és más felekezethez tartozik. A kapcsolatfelvétél ilyen esetben nagyon kényelmetlen helyzetekben történik. Ha csak a lehető szellem. Sokszor megtörténik, hogy elmegy a lelkész, s elutasító magatartásban van része. Sokszor magyarázkodás, ha az ilyen embert sorozatosan felszólítja a rokonai révén, ha ő elzárkózik, s az első három istentiszteleti alkalom után, amikor mindig egy-egy ürügyet hoznak fel, lassan már nincs ürügy, s kiderül a motiváció, ami nem egy elmagyarázható motiváció, hanem annál egyszerűbb, hogy ő már lerázta magáról a nemzeti hovatartozását és a valláshoz való tartozását is. Ez szomorú tény, amit fiatalabb korban, fiatalabb generációknál könnyebben lehet visszafordítani, viszont közösségben, nehezebb korban már nagyon sok kétkedéssel, kérdéssel, nagyon nagy tartózkodással viszonyulnak az emberek. (Gudor Botond, Balázsfalva/E/)

Szörnyű ez a szórványsors! Ez nem is szórvány. Ez a szórványnak a szórványa. Rólunk elfeledkezik mindenki. Rólunk nem vesz tudomást senki. Minket magunkra hagynak. Minket egészen elhagynak. Elhagytak a papjaink. Mert miért csak az ő dolguk érdekelte őket? Mért nem tudtak egy kicsit foglalkozni az emberekkel? Mért nem tudtak segíteni az embereken? Mért nem tudták felvilágosítani őket? Csak az istentiszteletet megtartani, ennyi az ő gondjuk? Ennyi az ő feladatuk? Ott elmondani az ígét, és osztán nincs időm semmire, nincs időm, el vagyok foglalva. Mindenki a maga bajával van elfoglalva, a közösséggel nem foglalkozik senki, és a közösség pusztul, a közösség elvesz, a közösség megsemmisül, a közösség itt ment szét előttünk. Hát én próbáltam. Próbáltam a gyermekeket tanítani, próbáltam emberré nevelni őket. Vittem kirándulni, s nem az én népemnek szolgáltam az életemet. Elmehettem volna én is, de szerettem a várost, szerettem a szüleimet, hazajöttem, ittmaradtam, s itt kellett látnom azt, hogy eltűnt minden, szétment minden, odalett minden. Elveszett minden. Most már vége. Most már nem lehet megmenteni ezt a közösséget. (Legendi Margit, Zalatna/E/)

Gazda József